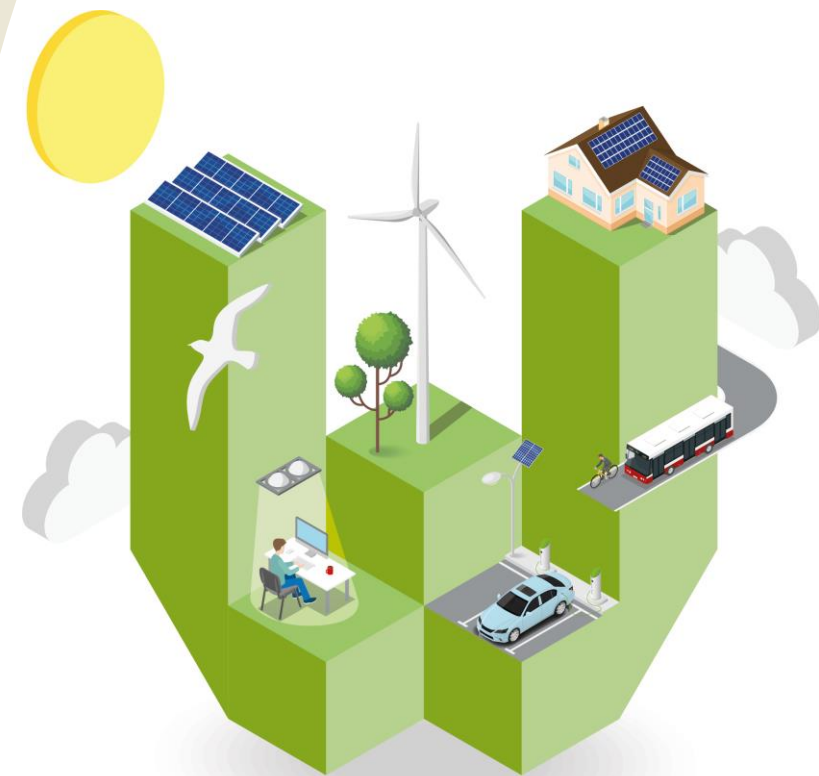

PARTICIPATIEVERSLAG

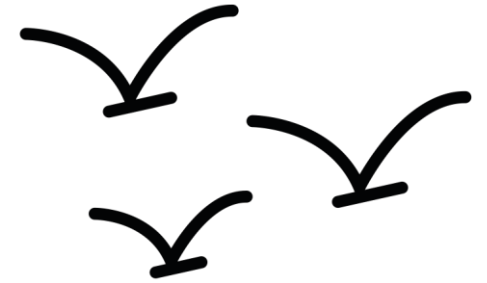
Transitievisie warmte

Gemeente Wassenaar

Versie: Juli 2021

Inhoudsopgave

Plan van aanpak participatie	p. 3
Uitgangspunten participatie	p. 4
Samenvatting en aanbevelingen	p. 5
Resultaten online vragenlijst	p. 10
Resultaten online werkplaatsen	p. 33
Resultaten feedbackronde	p. 44

Denk en doe mee!

EEN AARDGASVRIJE

GEMEENTE WASSENAAR

IN 2050

Plan van aanpak participatie

De transitievisie warmte

Verbranding van aardgas zorgt voor veel CO₂-uitstoot en dus voor klimaatverandering. Daarom wil Nederland in 2050 geen aardgas meer gebruiken voor het verwarmen van woningen en gebouwen. Voor bijna iedereen heeft dat directe gevolgen, want de meeste huizen worden verwarmd met aardgas. We moeten dus op zoek naar nieuwe manieren om te verwarmen, te koken en te douchen.

Het lijkt nog ver weg, toch moeten we nu al aan de slag om in 2050 aardgasvrij te zijn. De overstap van aardgas naar andere warmtebronnen wordt de warmtetransitie genoemd. Elke gemeente, dus ook Wassenaar, maakt hier een plan voor: de transitievisie warmte. Daarin staat wat de meest logische keuze is per buurt en wanneer welke buurt van het aardgas af kan. Per buurt bekijken we ook of een tussenoplossing misschien een goed idee is. Eind 2021 moeten alle gemeenten in Nederland een transitievisie warmte klaar hebben. De visie wordt vastgesteld door de gemeenteraad.

Denk en doe mee

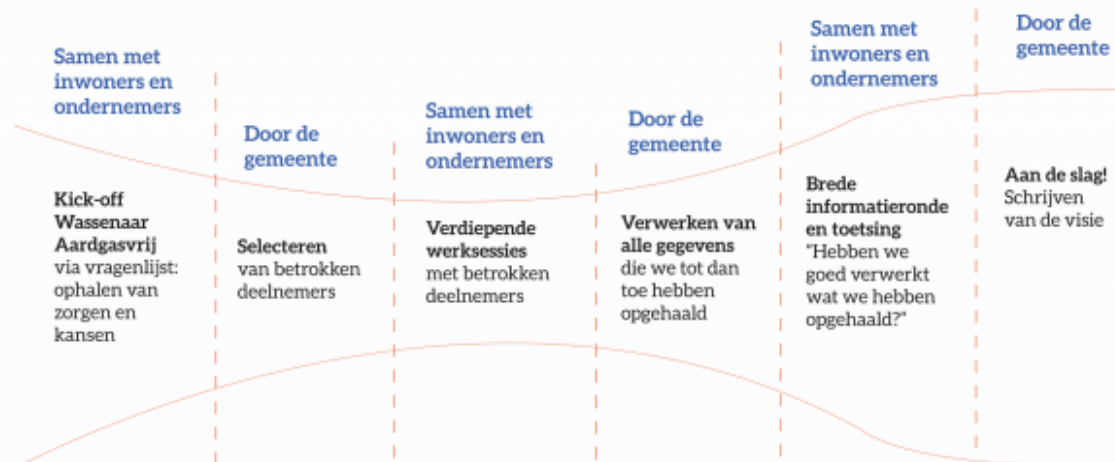
De overgang van aardgas naar een andere warmtebron is een grote uitdaging. Ook voor de gemeente Wassenaar. Daarom wil de gemeente graag dat iedereen kan meedenken over mogelijkheden en oplossingen om Wassenaar aardgasvrij te maken. In maart t/m juli 2021 is er een participatieproces doorlopen om zoveel mogelijk inwoners mee te laten denken over de transitievisie warmte. Hiernaast ziet u schematisch hoe dit traject eruit heeft gezien.

In dit verslag delen met we met u de resultaten en de opbrengst van dit participatieproces.

Meer lezen?

Ga naar www.wassenaar.nl/wassenaar-aardgasvrij voor meer informatie. Hier vindt u ook de belangrijkste vragen en meer informatie over het proces.

Hoe komen we met elkaar tot een transitievisie warmte?

Uitgangspunten participatie

The poster features a green field under a blue sky. At the top left, a small green plant icon is next to the text 'Denk en doe mee!'. Below this, three green horizontal bars contain the text 'EEN AARDGASVRIJE GEMEENTE WASSENAAR' and 'IN 2050'. On the left side, there are three white boxes with green text: 'DENK MEE! VUL DIRECT DE VRAGENLIJST IN', 'WAT KUNT U NU AL DOEN? AAN DE SLAG!', and 'ONDERSTEUNING BIJ VERDUURZAMING VAN UW WONING'. On the right side, there is a circular graphic showing a green house with solar panels, a wind turbine, and a lightbulb. At the bottom right, there is a small icon of a lightbulb with a plant growing inside it. The bottom of the poster has the logo of Gemeente Wassenaar.

Denk en doe mee!

**EEN AARDGASVRIJE
GEMEENTE WASSENAAR**

IN 2050

DENK MEE!
VUL DIRECT DE
VRAGENLIJST IN

**WAT KUNT
U NU AL DOEN?
AAN DE SLAG!**

**ONDERSTEUNING BIJ
VERDUURZAMING VAN
UW WONING**

Gemeente Wassenaar

Voor de participatie rondom de transitievisie warmte in Wassenaar hanteren we de volgende uitgangspunten:

1. Iedereen die dat wil, moet kunnen meedoen

De transitie naar aardgasvrij wonen is een grote operatie met veel gevolgen voor alle inwoners van Wassenaar. We vinden het belangrijk om inwoners van Wassenaar zo goed mogelijk te betrekken bij deze overstap. Wij willen alle inwoners de kans geven mee te denken en hun mening te geven, op een manier die bij hen past. Daarom proberen we de technische informatie zo duidelijk mogelijk over te brengen, onder andere in de informatiekant.

2. Flexibel proces met resultaat

De transitievisie warmte moet eind 2021 af zijn. Dat is ons streven. We hebben een plan ontwikkeld hoe we dit willen realiseren. Maar het is een blijft een flexibel proces. Als blijkt dat we zaken over het hoofd hebben gezien, we nog zaken uit te zoeken hebben of nog meer gesprekken moeten voeren met inwoners, passen we het proces hierop aan.

3. Wijkgericht

Geen buurt in Wassenaar is hetzelfde. Er is dus ook niet één oplossing of manier om van het aardgas af te gaan. We doen daarom samen met het onderzoeksbureau CE Delft uitgebreid onderzoek naar de mogelijkheden per buurt, om uiteindelijk tot de beste keuzes te komen. In de transitievisie warmte komt uiteindelijk ook te staan wat er wel en niet mogelijk is per buurt, en waarom. Dit wordt niet alleen bepaald door de technici, maar hier speelt ook de mening van de inwoners van de buurten een belangrijke rol in. Het is dus heel belangrijk dat u meedenkt!

Samenvatting en aanbevelingen

Op basis van het participatieproces

Samenvatting participatie

Gedurende het participatieproces is veel informatie, meningen, ideeën en zorgen opgehaald over het aardgasvrij maken / het overstappen op duurzame warmte in de gemeente Wassenaar. De volgende middelen/momenten zijn hiervoor ingezet:

- Gesprek met de Gesprekstafel (betrokken bewoners) van de gemeente;
- Informatiekrant in de Wassenaarse krant met oproep tot deelname vragenlijst;
- Online vragenlijst onder inwoners en ondernemers;
- Twee online werkplaatsen met betrokken inwoners;
- Brede terugkoppeling en feedbackronde.

Zowel in de vragenlijst (zie blz. 10) als in de werksessies (zie blz. 33) zijn belangrijke randvoorwaarden en dilemma's geschetst en hebben inwoners meegedacht over de aankomende stappen. De opbrengst van het participatieproces is vertaald in eerste hoofdstappen voor de uiteindelijke route naar aardgasvrij in 2050.

Op de volgende pagina's leest u de samenvatting van het participatieproces en daaruit voortkomende eerste route richting een aardgasvrij 2050. Deze samenvatting is ook te lezen in de Wassenaarse krant van 11 juni 2021. Na 11 juni hebben inwoners en ondernemers nog op deze samenvatting kunnen reageren. De resultaten hiervan leest u op pagina 44.

Op basis van de samenvatting van de participatie zijn er door het bureau +anderen enkele conclusies en aanbevelingen geformuleerd voor het vervolproces richting de transitievisie warmte en de stappen daarna. Deze leest u op de aankomende pagina's.

Algemene conclusies vanuit de participatie

1. Er is veel energie op het thema duurzaamheid/duurzame warmte bij inwoners van de gemeente Wassenaar
2. We hebben veel positief/kritische reacties gekregen van verschillende mensen met verschillende meningen. Ook is het aantal deelnemers van de werksessies en de mensen die betrokken willen blijven hoog.
3. Er is veel behoefte om concreet aan de slag te gaan maar het ontbreekt nog aan concrete, op verschillende woningtype gebaseerde (persoonlijke) informatie.
4. Door de corona-maatregelen hebben we geen mensen fysiek kunnen spreken: het is goed om dit in de toekomst wel te doen.
5. Het is belangrijk om inwoners het gevoel te geven dat ze op hun eigen moment kunnen instappen.
Deze transitie is geen sneltrein die je nooit meer inloopt als je de start hebt gemist.

Samenvatting participatie

DUURZAME WARMTE

VOOR WASSENAAR

OOK IN DE TOEKOMST UW HUIS DUURZAAM VERWARMEN?

In deze krant leest u wat inwoners, ondernemers en organisaties belangrijk vinden bij de overstap op duurzame warmte. De gemeente Wassenaar schrijft een visie waarin staat hoe Wassenaar gaat overstappen op duurzame warmte; de transitievisie warmte. Hierin staan de mogelijkheden die we op dit moment zien per buurt en de momenten waarop we stappen willen zetten. De gemeente kan dit plan niet alleen maken en heeft daarom aan inwoners, ondernemers en andere organisaties gevraagd om mee te denken via een online vragenlijst en twee online werksessies. Ongeveer 500 Wassenaarders hebben veel kansen, zorgen en ideeën gedeeld. Als gemeente weten we nu wat u belangrijk vindt. Het hele participatieverslag is te downloaden op www.wassenaar.nl/wassenaar-aardgasvrij.

Kunnen we met deze route verder?

Wilt u weten wat de route is naar CO₂-neutraal per buurt? Deze route is in ontwikkeling. U leest op de webpagina www.wassenaar.nl/wassenaar-aardgasvrij wat de contouren zijn van deze route. Wij zijn ook benieuwd naar uw mening over deze samenvatting. Wilt u daarom op de webpagina ook de drie korte vragen beantwoorden? U kunt ook de QR-code scannen om direct naar de vragenlijst te gaan. Met uw input vanuit dit participatietraject en de technisch-economische analyse gaat de gemeente de transitievisie warmte schrijven. Deze zal voor eind 2021 klaar zijn en ook door de gemeenteraad goedgekeurd moeten worden.

De gemeente Wassenaar wil voorbereid zijn op de toekomst. Eén van de belangrijke opgaven is het tegengaan van klimaatverandering. Om hieraan bij te dragen heeft Nederland als doel gesteld om in 2050 helemaal CO₂-neutraal te zijn. Om dit te halen, zullen we voor die tijd stoppen met het gebruik van aardgas om onze gebouwen te verwarmen. Aardgas veroorzaakt namelijk CO₂-uitstoot, wat een opwarmend effect heeft op het klimaat. Om van het aardgas af te gaan, moeten we overstappen op andere, meer duurzame manieren om onze gebouwen te verwarmen.

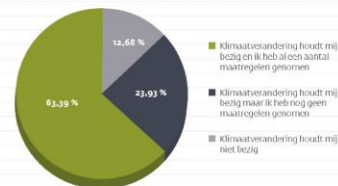
ruim **500**
Wassenaarders
denken mee!

Denk mee!
Laat ons weten
wat u van deze
samenvatting vindt!

WAT VINDEN INWONERS BELANGRIJK?

Houdt u zich bezig met de klimaatverandering?

Wat is uw eerste gedachte als u hoort dat Wassenaar overgaat op duurzaam verwarmen, zonder gebruik van aardgas?

Welke van de volgende maatregelen heeft u (of uw verhuurder) al genomen in uw woning/pand?

Top 5 meest genoemde antwoorden (meerdere antwoorden waren mogelijk):

1. Ik heb glas met een betere isolatiewaarde (87%)
2. Ik heb mijn vloer geïsoleerd (65%)
3. Ik heb groen gas of groene stroom (48%)
4. Ik kook elektrisch (36%)
5. Ik heb vloerverwarming (30%)

Waar maakt u zich zorgen over bij het aardgasvrij maken van uw woning/pand?

Top 5 meest genoemde antwoorden (meerdere antwoorden waren mogelijk):

1. De kosten (75%)
2. Het gedoe van een verbouwing van mijn huis (49%)
3. Geluidsoverlast van een eventuele warmtepomp (48%)
4. Of ik mijn huis nog wel warm krijg (45%)
5. Dat ik geen keuze heb in de oplossing voor mijn woning (43%)

DIT GEVEN INWONERS DE GEMEENTE MEE:

DILEMMA'S EN AANDACHTSPUNTEN

We zijn in verschillende werksessies in gesprek gegaan. Voor inwoners, ondernemers en organisaties zijn drie vragen heel belangrijk. Hier leest u wat de deelnemers de gemeente hebben meegegeven als dilemma's en aandachtspunten.

"Hoe ziet het proces er tot 2050 in hoofdlijnen uit?"

Het is voor de deelnemers belangrijk dat er een duidelijke route wordt uitgezet tot 2050. Het is belangrijk dat we met elkaar in 2050 kunnen voldoen aan de afgesproken ambities uit het Klimaatakkoord. Om dit te halen moeten we nu eerste stappen zetten met het CO₂-neutraal maken van onze gemeente.

Inwoners vinden het belangrijk om te starten met isoleren, ventileren en energie besparen. Het is de taak van de gemeente om inwoners daarbij zoveel mogelijk te helpen. Dit kan door betrouwbare informatie, goede financieringsmogelijkheden en goede voorbeelden. Pas wanneer woningen optimaal geïsoleerd zijn, wordt gekeken naar een oplossing om van het aardgas af te gaan. Het is voor inwoners belangrijk dat zij op logische momenten aan de slag kunnen bij verhuizingen, onderhoud of verbouwingen. Het is belangrijk om op die momenten inwoners actief te voorzien van actuele informatie.

"Hoe zorgen we ervoor dat iedereen wil en kan meedoen?"

- Het is voor inwoners belangrijk dat iedereen mee kan doen.
- De gemeente kan mensen stimuleren om mee te doen!
- Concrete voorbeelden en eerlijke verhalen van andere inwoners helpen om mensen te activeren.
- Om alle inwoners te bereiken, is het belangrijk om de buurten in te gaan en te zorgen dat bewoners ook onderling met elkaar in gesprek gaan om ervaringen uit te wisselen.
- Het is belangrijk dat de gemeente zichtbaar maakt wat er al gebeurt. Bijvoorbeeld in de lokale media, in video's, door het delen van goede voorbeelden in de wijk en via de buurtverenigingen.

"Hoe kiezen we per buurt voor de meest logische oplossing?"

Elke buurt in Wassenaar heeft eigen kenmerken: zomaar met een hele buurt overstappen op bijvoorbeeld een warmtenet, is dus niet overal een goed idee. Inwoners hebben

meegedacht over de wijze waarop we per buurt de meest logische oplossing kiezen. Er zijn verschillende mogelijkheden genoemd:

Op basis van type huizen in de buurt:

De oplossing wordt gekozen op basis van de type woning. Woningen met vergelijkbare kenmerken, die in eenzelfde soort buurt staan, kunnen allemaal dezelfde oplossing kiezen.

Op basis van kosten:

Het liefst starten inwoners met buurten of woningen waar het overstappen op een duurzaam alternatief het minst kost. De gemeente laat zich adviseren wat per buurt de oplossing met de minste kosten is.

Op basis van hoe inwoners tegen het overstappen aankijken:

Op plekken waar mensen enthousiast zijn om te beginnen, kunnen zij direct aan de slag. Daar waar mensen nog twijfelen, wordt eerst isoleren en besparen geadviseerd. Daarna gaan we in gesprek over een duurzame warmte oplossing.

Het hele participatieverslag is te downloaden op www.wassenaar.nl/wassenaar-aardgasvrij. Op deze webpagina kunt u ook de werkplaatsen terug zien en geven we antwoord op de veel gestelde vragen.

Samenvatting participatie

DE EERSTE STAPPEN TOT 2030:

HIERMEE GAAN WE DIRECT AAN DE SLAG!

Belangrijke uitgangspunten

Gemeente, inwoners, ondernemers en organisaties hebben met elkaar de volgende uitgangspunten benoemd waaraan oplossingen voor het duurzaam verwarmen van woningen moeten voldoen:

1. Het alternatief is betaalbaar voor de eindgebruiker, heeft een gunstige terugverdientijd, is woonlastenneutraal en leidt niet tot (meer) energiearmoede
2. Het alternatief draagt daadwerkelijk bij aan de duurzaamheidsdoelstellingen
3. De realisatie van het alternatief is haalbaar (zowel in tijd als geld)
4. Woningeigenaren hebben invloed op de keuze
5. De alternatieve oplossing is betrouwbaar (temperatuur in de winter, leveringszekerheid)
6. Het alternatief is te realiseren met minimale noodzakelijke aanpassingen voor gebouweigenaren (zowel binnen als buiten het pand)
7. Het alternatief heeft de laagste nationale (totale) kosten
8. Het is duidelijk hoe het alternatief ook op de lange termijn impact heeft (rendement, ruimte om nieuwe ontwikkelingen mee te nemen)
9. Het alternatief biedt ruimte voor collectieve actie (buurtgericht)
10. Het alternatief zorgt voor minimale overlast voor de buurt en de openbare ruimte (bijv. geen geluidsoverlast, kappen van bomen)
11. Het alternatief heeft een positieve invloed op het wooncomfort.

De gemeente Wassenaar gaat op basis van deze uitgangspunten aan de slag met het schrijven van de transitievisie warmte en daarna de buurtvisies. De uitkomsten van het participatieproces en de technisch economische analyse nemen we hierin mee. De transitievisie warmte wordt aan de hand van de laatste technieken en kosten iedere 5 jaar herzien.

Wat kunt u nu al doen?

In aanloop naar een definitieve overstap kunt u nu al aan de slag met deze acties waar u zeker geen spijt van krijgt:

1. **Energie en warmte besparen:** wat u niet nodig heeft hoeven we ook niet op te wekken of leveren.
2. **Isoleren en ventileren:** heeft u concrete tips nodig om hiermee aan de slag te gaan? Vraag het de adviseurs van het Duurzaam Bouwloket of (voor historische panden) de Groene Grachten
3. **lagetemperatuurverwarming realiseren:** wat de oplossing straks ook wordt, hoe lagere temperatuur nodig is om uw huis te verwarmen hoe duurzamer.

Mensen of groepen die nu al klaar zijn voor de definitieve overstap naar een alternatieve warmtebron worden door de gemeente gestimuleerd en geadviseerd. Zo kunnen inwoners altijd in gesprek met de gemeente over wensen en ideeën. We kijken samen naar natuurlijke momenten: is het voor u verstandig om nu deze maatregelen te nemen / overstap te maken? Waar mensen nog twijfelen, wordt eerst isoleren en besparen geadviseerd.

Wat gaan woningcorporaties in Wassenaar doen?

De afgelopen jaren hebben de woningcorporaties veel geïnvesteerd in het projectmatig verduurzamen van haar woningbezit. Tot 2030 richten zij zich in de eerste plaats op het verder isoleren van de woningen en het opwekken van energie aan de woning, bijvoorbeeld door middel van zonnepanelen. Onafhankelijk van de toekomstige warmtevoorziening is goede isolatie van belang. Dit verlaagt het energieverbruik (en daarmee de energielasten) voor de huurders. En het maakt het overstappen van gas op andere energiebronnen in de toekomst gemakkelijker. Daarnaast zal alle nieuwbouw die de corporaties realiseren ten minste voldoen aan de BENG-normen (bijna energieneutraal).

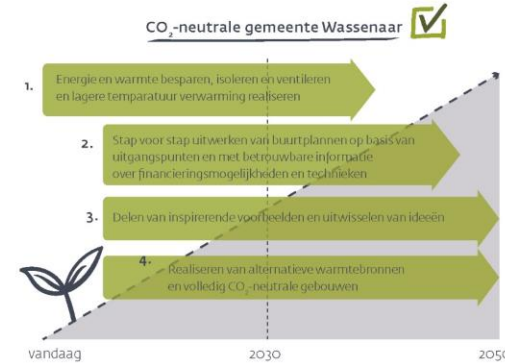
Wilt u weten wat u in uw buurt kunt verwachten?

Op de website www.wassenaar.nl/wassenaar-aardgasvrij hebben we een kaart geplaatst. In de kaart staat per buurt omschreven wat de mogelijkheden zijn voor de oplossingen in uw buurt, wat u de aankomende jaren kunt verwachten en wat u nu al kunt doen. Ook verwijzen we door naar meer informatie over uw buurt zoals het aantal en type woningen en het warmte- en energieverbruik.

HOE GAAN WE NU VERDER?

De gemeenteraad moet de transitievisie warmte eind 2021 goedkeuren. Daarna gaan we stap-voor-stap aan de slag met het CO₂-neutraal maken van Wassenaar. We kijken welke buurten kansrijk zijn om mee aan de slag te gaan, oftewel waar we plannen verder kunnen uitwerken en vervolgonderzoek kunnen doen. We willen als gemeente alle plannen steeds samen met u maken. Daarom maken we na de transitievisie warmte met iedere buurt een buurtplan. In dit plan omschrijven we welke acties we gaan ondernemen voor energiebesparing, isolatie en de overstap op een duurzame bron.

Kunnen we op deze route verder?

Laat ons weten of we op de goede weg zijn! Hebben we de inbreng van inwoners en ondernemers goed verwerkt? En wat vindt u van de eerste plannen? Beantwoord drie korte vragen op www.wassenaar.nl/wassenaar-aardgasvrij of via de QR-code!

DIT WERKT DE GEMEENTE WASSENAAR

VERDER UIT IN DE TRANSITIEVISIE WARMTE

Inwoners, ondernemers en organisaties hebben duidelijk aangegeven wat zij nodig hebben om aan de slag te gaan.

Een duidelijk plan en heldere visie

Er is behoefte aan een heldere visie met concreet stappenplan tot 2050. Inwoners verwachten van de gemeente een duidelijke regierol bij de uitvoering van het plan en het behalen van de doelen. De transitievisie warmte en daarna de buurtplannen gaan hier zeker aan voldoen.

Inspiratie en uitwisselen van ideeën

Er is behoefte aan een (online) plek waar Wassenaarders alle betrouwbare informatie kunnen vinden over maatregelen. Welke partijen zijn er in Wassenaar? Welke maatregelen zijn er mogelijk? Wat is voor mij het meest betaalbaar? Ook inspirerende voorbeelden kunnen helpen om zelf aan de slag te gaan.

Inwoners dragen de volgende ideeën aan om dit concreet te maken:

- ✓ een mobiele buurtbus
- ✓ een steunpunt in de bibliotheek of andere toegankelijke locatie
- ✓ energiecoaches aan huis
- ✓ een energiemarkt
- ✓ een online platform waar iedereen zijn ideeën op kan plaatsen

Zet goede initiatieven uit Wassenaar in het zonnetje: hierdoor worden anderen ook geïnspireerd om mee te doen!

Betrouwbare informatie over financieringsmogelijkheden en techniek

De inwoners van Wassenaar vinden betrouwbare informatie over de oplossingen en de uitvoerbaarheid ervan heel belangrijk. Een goed overzicht van voor- en nadelen helpt hierbij. De gemeente is verantwoordelijk voor het verzorgen van deze betrouwbare informatie. Hiervoor maken ze gebruik van inhoudelijke experts zoals Duurzaam Bouwloket.

Inwoners hebben behoefte aan informatie over:

- ✓ Welke mate van isolatie is er nodig in mijn woning?
- ✓ Welke investering zou ik moeten doen?
- ✓ Wat levert de oplossing mij op aan energiebesparing of wooncomfort?
- ✓ Zijn er mogelijkheden voor financiering, zoals subsidies?

Aanbevelingen voor het vervolg

1. Een duidelijk plan en een heldere visie

Maak het concreet. Niet alleen voor de lange termijn.

Er is behoefte aan een heldere visie, uitgewerkte doelstelling met percentages aan CO₂-reductie en een concreet stappenplan tot 2050 waarbij de doelstelling centraal staat.

Denk aan:

- Communicatie over 'duurzame warmte' of 'CO₂-neutraal' i.p.v. 'aardgasvrij'. Voer dit o.a. ook door in de URL van de webpagina.
- Concrete acties en stappen die de gemeente gaat nemen en die inwoners moeten nemen, duidelijk op één A4.
- Handelingsperspectief per buurt met concreet stappenplan wat voor iedereen begrijpelijk is.
- Planning: wanneer gaat er in elke buurt iets gebeuren?
- Inzicht in de kosten voor inwoners, zowel qua investering als maandelijkse kosten. Wees duidelijk over de kosten en baten.

2. Buurtgerichte aanpak

Geef in de visie duidelijk aan op welke manieren inwoners straks kunnen meedenken en meebeslissen over de oplossing in hun buurt.

Denk aan:

- Het opzetten van een DENKtank per buurt met verschillende stakeholders en inwoners.
- Geef buurtteams een belangrijke rol en blijf met hen in gesprek.
- Goede en structurele communicatie.
- Gebruik de energie die er nu is.
- Inspraak voor inwoners op verschillende niveaus en duidelijkheid over waar, wanneer en waarover men kan meepraten.

3. Inspiratie en uitwisselen van ideeën

Om alle inwoners te bereiken is het belangrijk om de buurten in te gaan en te zorgen dat inwoners ook onderling met elkaar in gesprek gaan en ervaringen uitwisselen.

Denk aan:

- Een mobiele buurtbus waar men laagdrempelig informatie kan inwinnen.
- Een steunpunt in de bibliotheek of andere toegankelijke locatie in de gemeente.
- Energiecoaches aan huis.
- Buurtbijekomsten of informatiemarkten.
- Online initiatievenplatform waar iedereen zijn ideeën op kan plaatsen en zichtbaar kan maken.

4. Wees zichtbaar en zet de eerste stappen

Het is belangrijk dat de gemeente zichtbaar maakt wat er al gebeurt op het gebied van de warmtetransitie.

Denk aan:

- Inzet van lokale media.
- Video's met uitleg over de transitie en voorbeelden van lopende projecten.
- Delen en uitlichten van goede voorbeelden in de wijk en via buurtverenigingen.
- Voorbeeldwoning of virtuele woningtour van woningcorporatie.

5. Betrouwbare informatie over financieringsmogelijkheden en technieken

De inwoners van Wassenaar vinden het belangrijk dat de gemeente concrete, betrouwbare informatie deelt over de oplossingen en uitvoerbaarheid.

Denk aan:

- Een goed overzicht van voor- en nadelen per warmteoplossing (energiebesparing, wooncomfort).
- Een overzicht met betrouwbare leveranciers.
- Duidelijkheid over aanpassingen in de woning (bijvoorbeeld benodigde mate van isolatie).
- Een realistisch overzicht van de gevraagde investering per oplossing.
- Goede communicatie over financieringsmogelijkheden en subsidies.
- Maak gebruik van en verwijst actief door naar inhoudelijke experts zoals Duurzaam Bouwloket.

Deel 1:

Resultaten online vragenlijst

Februari 2021

Deel 1: Online vragenlijst

Om inwoners, ondernemers en organisaties de mogelijkheid te geven om hun mening te geven over de overstap naar aardgasvrije warmte, is er een online enquête opgezet. De inwoners van Wassenaar hebben deze kunnen invullen van 12 februari t/m 8 maart 2021. Uiteindelijk hebben 491 mensen meegedaan.

In dit eerste deel vindt u de uitkomsten van de online vragenlijst. Het geeft een overzicht van de meerkeuzevragen en een samenvatting van de open vragen. Bij deze open vragen zijn de meest voorkomende antwoorden uitgelicht. De resultaten die u hier leest zijn een samenvatting van wat u heeft aangedragen. Alle resultaten en alle antwoorden zijn ook meegegeven aan de gemeente.

Via verschillende communicatiemiddelen is de vragenlijst onder de aandacht gebracht.

Bijlage in de Wassenaarse Krant op 12 februari

- Verspreiding van de Wassenaarse Krant: 11.500 huishoudens
- Af te halen op de diverse verspreidingsplekken van de krant (o.a. supermarkten, gemeentekantoor en stadhuis)
- Af te halen bij de Wassenaarsche Bouwstichting
- Af te halen bij de Woningbouwvereniging St. Willibrordus
- Als download op gemeentepagina
- Herhaaloproepen in de Wassenaarse Krant op 26 februari en 5 maart

Online kanalen van de gemeente

- Diverse gesponsorde berichten op Facebook, Instagram, Twitter en LinkedIn
- Op de gemeentepagina www.wassenaar.nl/wassenaar-aardgasvrij
- Op de homepagina van de website www.wassenaar.nl

Via belangrijke partners van de gemeente

- Presentatie aan leden van de Klimaattafel
- Woningcorporaties
- Wijk- en buurtverenigingen
- Duurzaam Bouwloket
- Vrienden van Wassenaar
- Groene Grachten
- Ondernemersvereniging

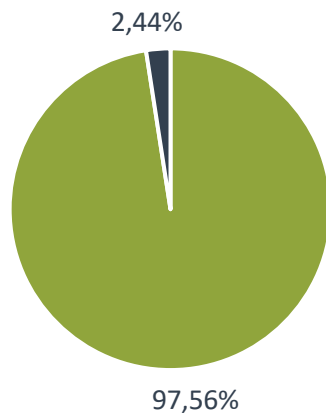
Aantal respondenten

491

Demografische gegevens

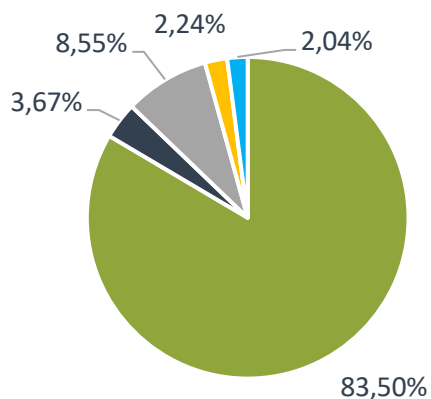
Bent u inwoner of ondernemer in Wassenaar?

- Inwoner van de gemeente Wassenaar
- Ondernemer / organisatie in de gemeente Wassenaar

N=491

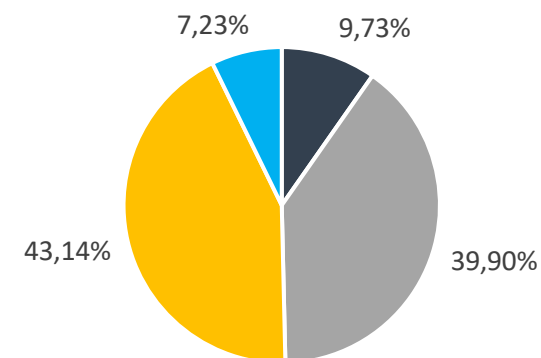
Bent u eigenaar of huurder van een woning/pand in Wassenaar?

- Eigenaar van mijn eigen pand/huis zonder Vereniging van Eigenaren (VvE)
- Eigenaar van mijn eigen pand/huis met Vereniging van Eigenaren (VvE)
- Huurder van een woningcorporatie
- Huurder van een particuliere verhuurder
- Anders, namelijk:
 - Huurder van Gemeente Wassenaar
 - Huurder in een services flat
 - Inwonend bij ouders
 - Energieloket voor alle buurten
 - School

N=491

Wat is uw leeftijd?

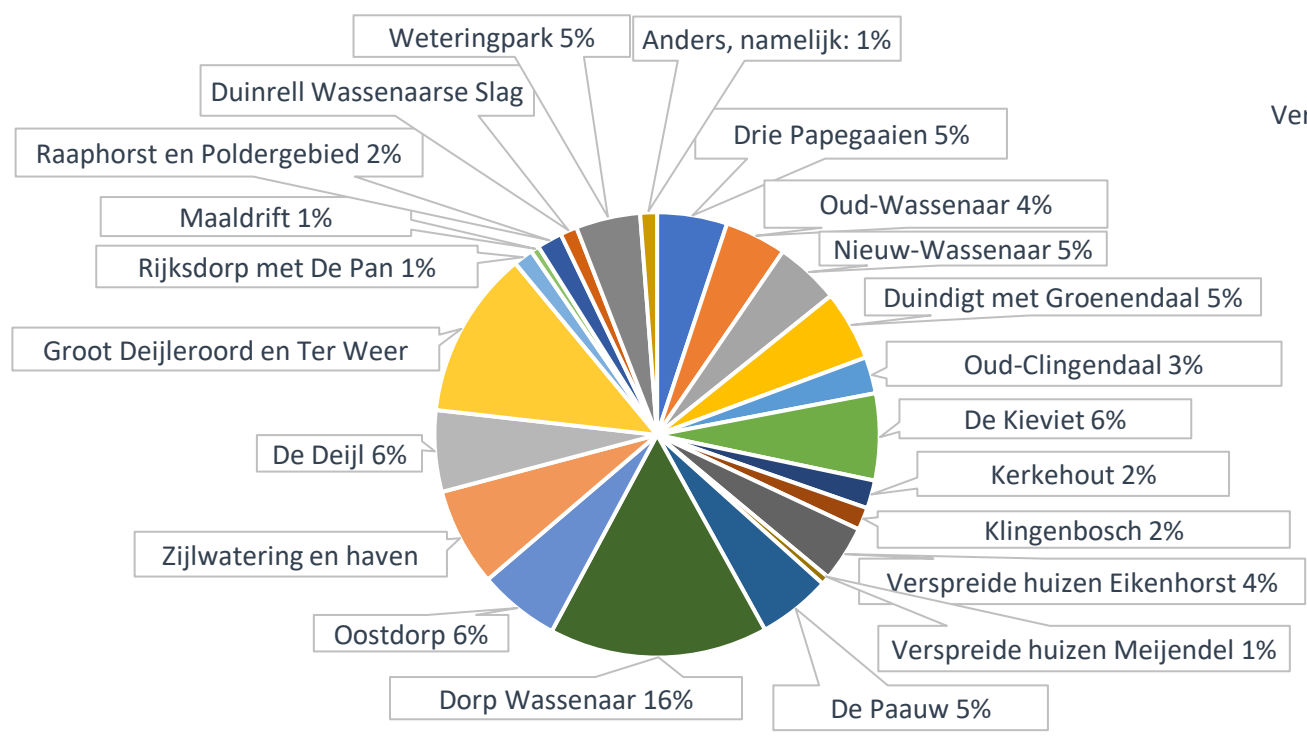

- Tot 20 jaar
- 21-40 jaar
- 41-60 jaar
- 61-80 jaar
- 80 jaar en ouder

N=401

In welke buurt binnen de gemeente Wassenaar woont u of werkt u?

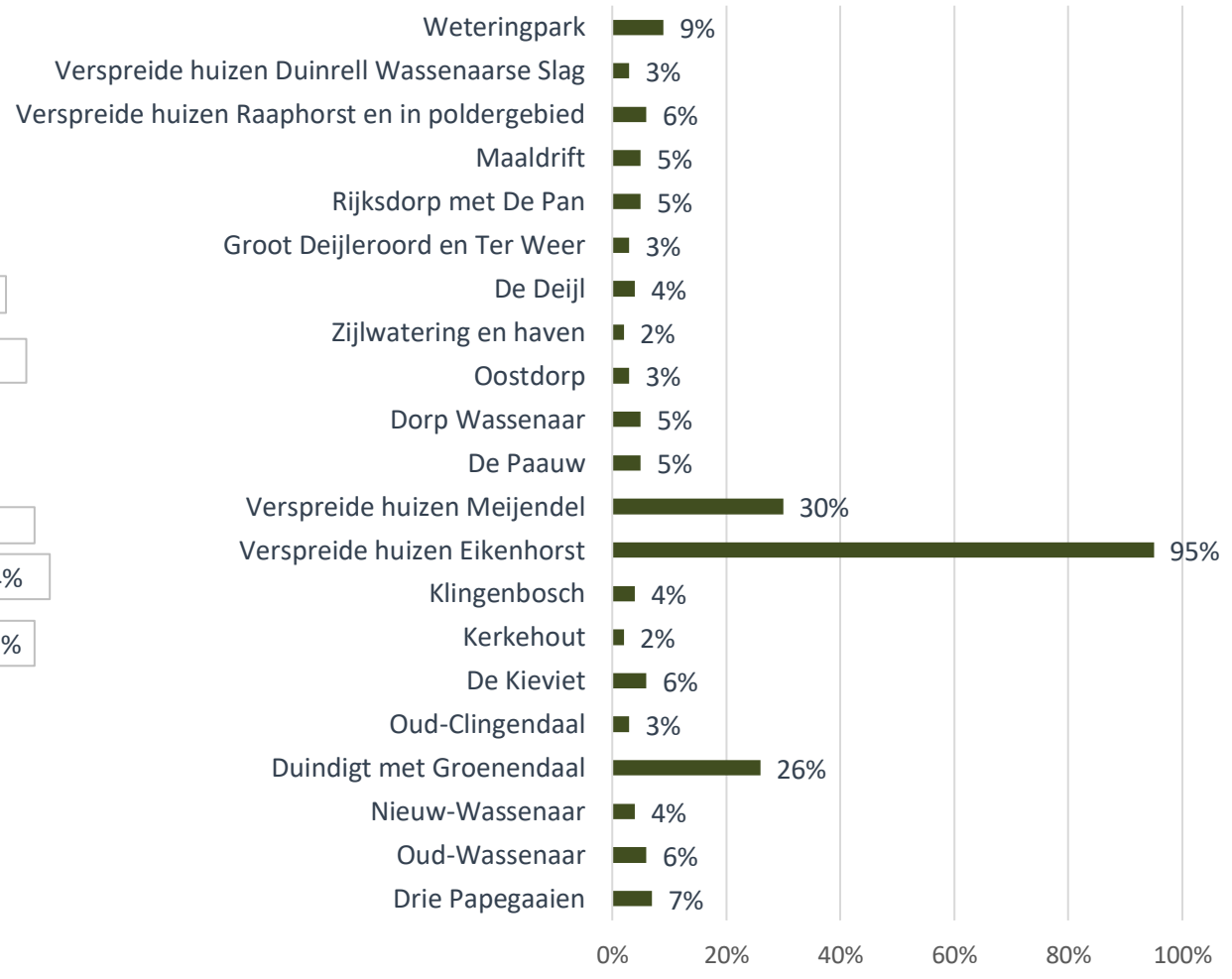
Aantal deelnemers vragenlijst uit diverse wijken

N=491

- Anders, namelijk:**
- De Burchtwey (2 x)
 - Buiten Wassenaar
 - Wij zijn het energieloket voor alle buurten van Wassenaar
 - Wateringen
 - Anoniem

Aantal deelnemers ten opzichte van huishoudens per buurt

N=491

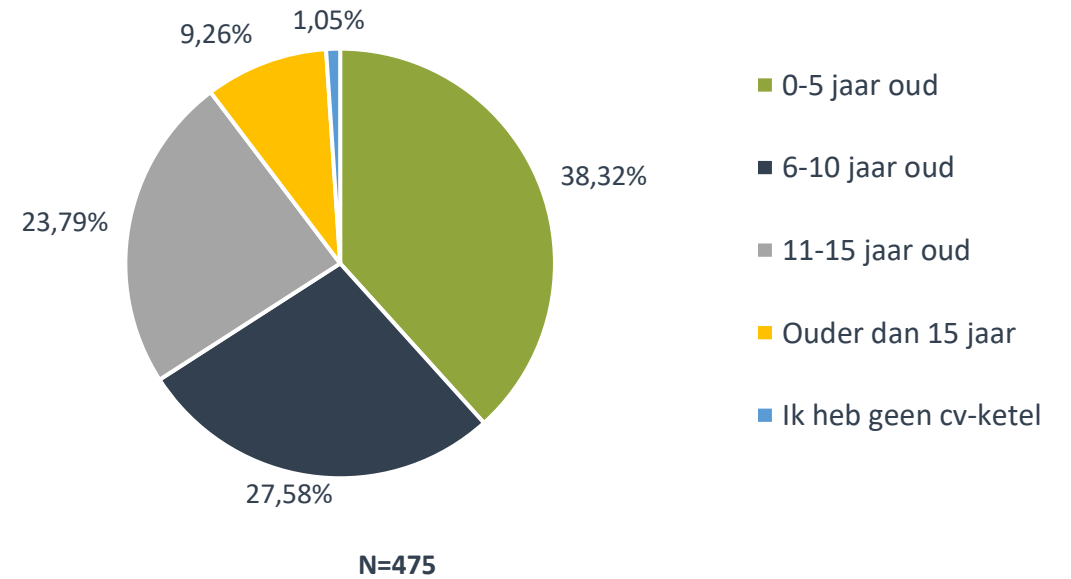

Het gasnetwerk

Is uw woning of pand aangesloten op het aardgas?

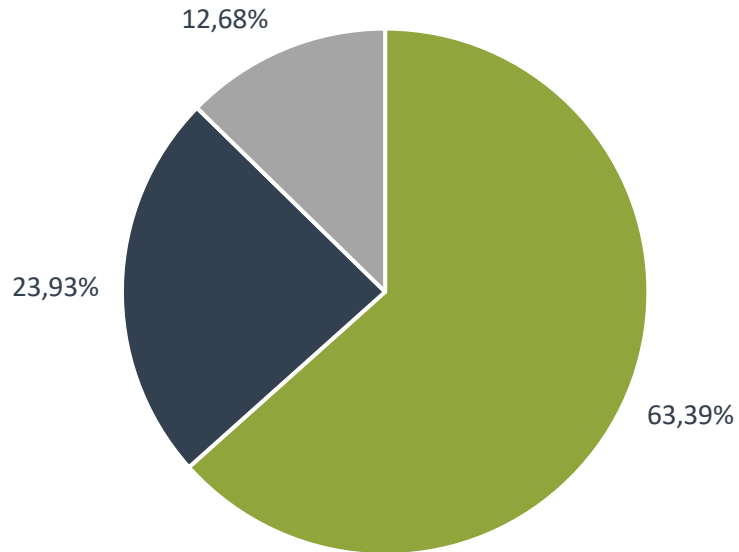

Hoe oud is uw Cv-ketel?

Maatregelen

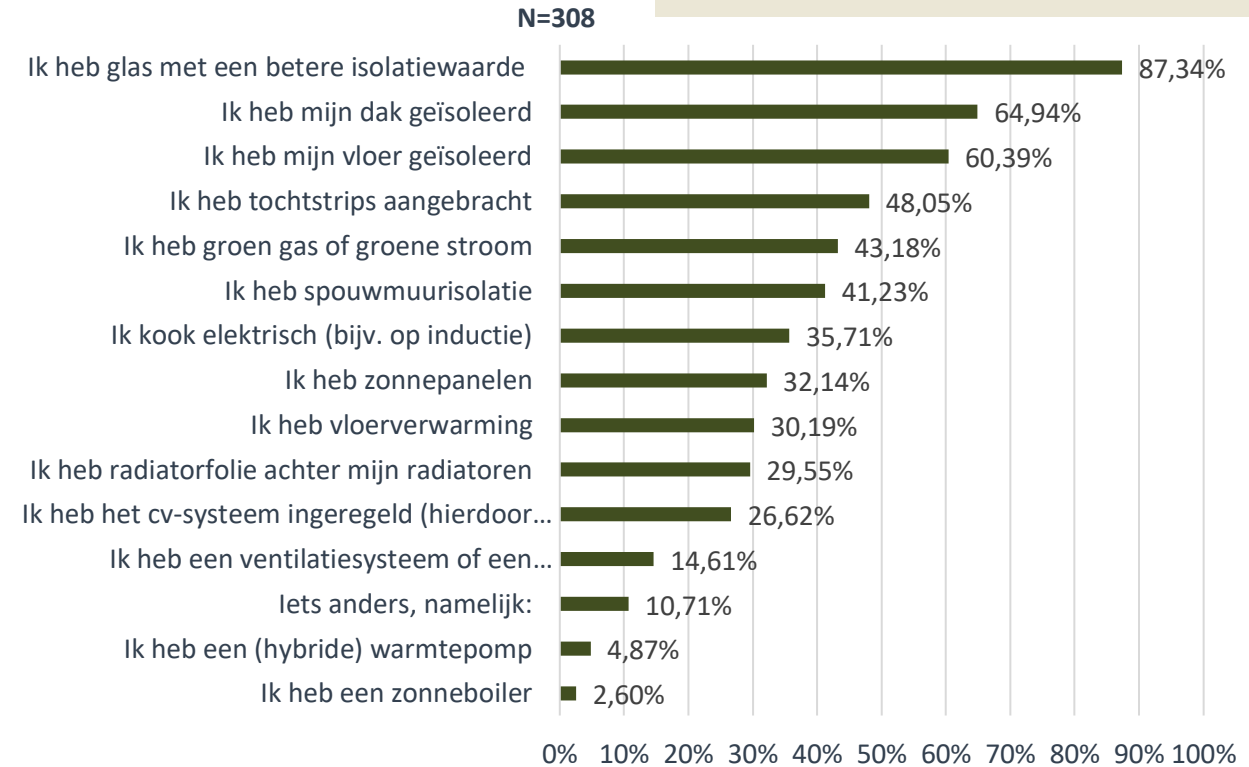
Houdt u zich bezig met de klimaatverandering? (N=489)

- Klimaatverandering houdt mij bezig en ik heb al een aantal maatregelen genomen
- Klimaatverandering houdt mij bezig maar ik heb nog geen maatregelen genomen
- Klimaatverandering houdt mij niet bezig

Welke van de volgende maatregelen heeft u (of uw verhuurder) al geregeld in uw woning/pand?

Meerdere antwoorden mogelijk.

Iets anders, namelijk:

De maatregel die het meest is genoemd is 'inwendig isoleren', zoals het isoleren van de zolder, de kruipruimte of de binnenzijde van het dak.

Andere genomen maatregelen zijn:

- De CV-aanvoer temperatuur verlaagt naar 65 graden Celsius.
- De verwarming alleen aanzetten in ruimtes waar geleefd wordt.
- Gebruik van een pelletketel.
- Radiatoren die elektronisch apart worden aangestuurd.
- Hoog rendementsketel.
- Nieuwe kunststofkozijnen.

Maatregelen

Hoe ervaart u de maatregelen die u al heeft genomen?

In totaal hebben 254 deelnemers deze vraag beantwoord.

Ongeveer 210 deelnemers geven aan positief te zijn over de maatregelen die ze hebben genomen. De belangrijkste redenen hiervoor zijn:

- Het bespaart energie.
- Het is comfort verhogend.
- Het draagt bij aan een betere wereld en is daarmee nuttig.

Van deze 210 geven ongeveer 50 mensen aan dat ze wel tevreden zijn, maar dat ze graag meer zouden willen doen. Er worden enkele drempels genoemd:

- Sommige maatregelen zijn op dit moment te duur.
- De subsidies die er nu zijn, zijn niet handig of niet toereikend.
- In oudere woningen is het niet mogelijk om nog meer te verduurzamen.
- Er is meer ondersteuning en regulering vanuit gemeente gewenst.

Er zijn ook deelnemers (ongeveer 40) die (nog) ontevreden zijn over de maatregelen. Genoemde tegenvallers zijn:

- Sommige aanpassingen zijn duur om te maken.
- Het resultaat valt tegen: de gasrekening is nog steeds hoog.
- Sommige aanpassingen vragen een ingrijpende verbouwing.
- Het rendement op zonnepanelen valt tegen.
- In een oudere woning is er weinig mogelijk.

Dit is een samenvatting van de opgehaalde resultaten. Alle resultaten zijn gedeeld met de gemeente Wassenaar.

“Het effect van de maatregelen is niet heel duidelijk.”

“Wij zouden graag meer doen maar dat is kostbaar. De subsidies zijn vaak al op.”

“Ons is destijds verteld door de leverancier dat de pellet ketel CO2-neutraal zou zijn. Inmiddels weten wij beter en voelen ons flink bij de neus genomen.”

“Het is kostenverlagend; het levert mij 35% besparing op stookkosten door grote vermindering van gasgebruik tov voor installatie van de warmtepomp.”

“De nieuwe HR ketel heeft besparing opgeleverd. Het dubbel glas is geeft vooral meer comfort.”

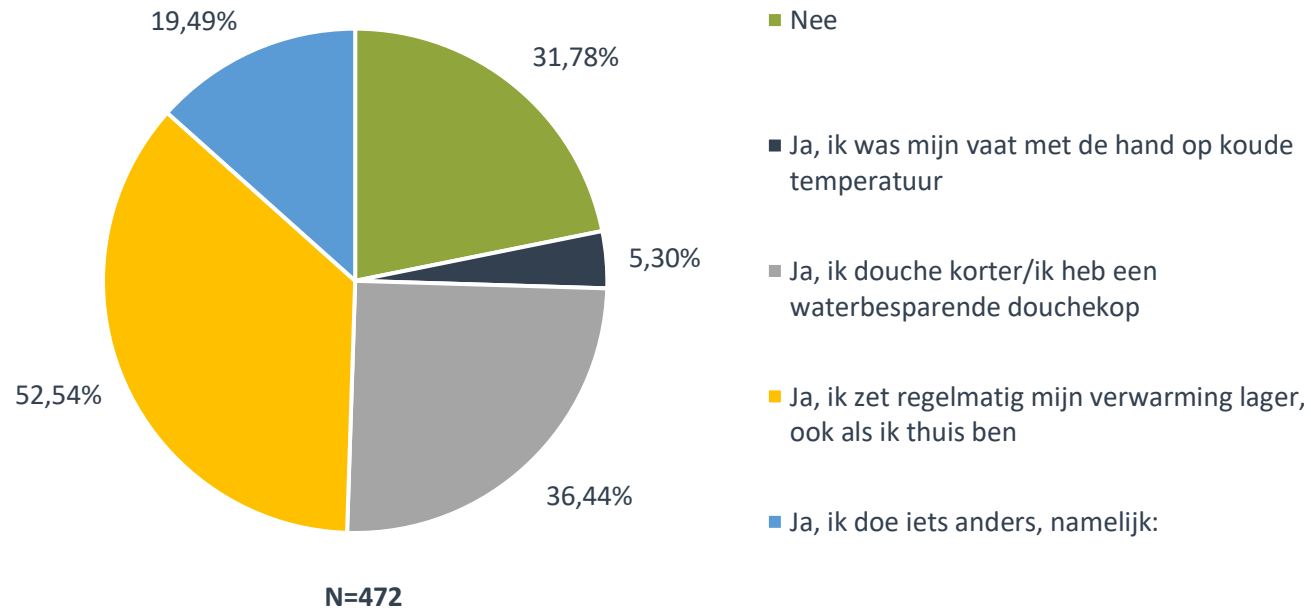
“Goed, maar er valt nog een hoop te winnen. Huizen aan het Polanenpark zijn slecht geïsoleerd en daken niet meer voldoende winddicht.”

“Duur in verhouding tot rendement.”

Maatregelen

Houdt u al rekening met het minder gebruiken van aardgas?

Meerdere antwoorden mogelijk.

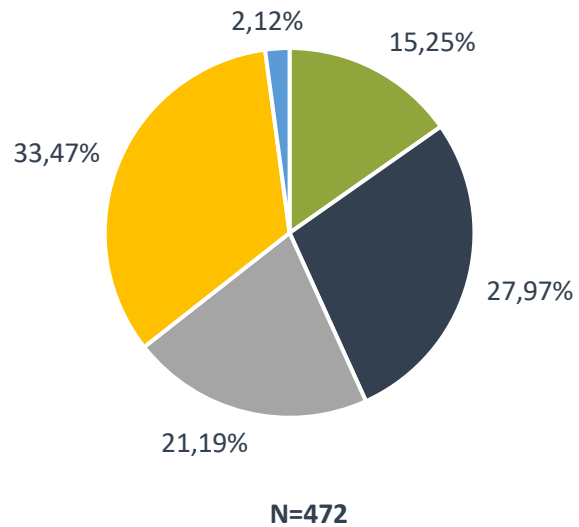
Anders, namelijk:

- Ik heb een slimme thermostaat of zet de thermostaat lager (24x).
- Ik douche koud (8x).
- Ik heb zonnepanelen (5x).
- Ik ben al van het gas af (7x).
- Ik kook elektrisch (7x).
- Ik heb de Cv-ketel een graad lager in gesteld (3x).
- Ik heb (een deel van) mijn geïsoleerd (7x).
- Ik ben nog op zoek naar informatie wat ik kan doen (6x).
- Ik heb meer elektrische keukenapparatuur (3x).
- Ik heb elektrische vloerverwarming (2x).
- Ik probeer zoveel mogelijk te besparen (2x).
- Ik heb een hybride warmtepomp aangeschaft (2x).
- Ik gebruik alleen gas om te koken (2x).
- Ik denk na over infraroodpanelen.
- Ik stook een houtkachel.
- Mijn nieuwe cv-ketel heeft mogelijkheid voor aansluiting op een warmtepomp.
- Ik heb een zonneboiler.

Wassenaar aardgasvrij

Wat is uw eerste gedachte als u hoort dat Wassenaar overgaat op duurzaam verwarmen, zonder gebruik van aardgas?

Kunt u uw antwoord toelichten?

- Ik vind dit een goed idee en het mag van mij dan ook snel worden gerealiseerd
- Ik vind het een goed idee, maar het is goed om hier de tijd voor te nemen
- Ik weet nog niet wat ik van dit idee vind, ik heb er vragen over
- Ik vind het geen goed idee
- Geen mening

Ik vind het een goed idee en het mag van mij dan ook snel worden gerealiseerd:

De meest genoemde redenen hiervoor zijn:

- Het gaat nu nog te langzaam.
- Het is noodzakelijk om nu iets aan de verduurzaming van onze woningen te doen.

Er worden als toelichting wel enkele voorwaarden genoemd. De meest genoemde zijn:

- Een sterke overheid is nodig om hierop regie te voeren en zelf het goede voorbeeld te geven.
- Er moet wel een oplossing komen voor oude huizen waar niet alle oplossingen haalbaar zijn.
- Het is goed om snel van het gas af te gaan, maar de gekozen oplossing moet wel duurzaam zijn.
- De transitie moet voor iedereen haalbaar en betaalbaar zijn: ook voor oudere woningen en oudere bewoners.

Ik vind het een goed idee, maar het is goed hier de tijd voor te nemen:

De meest genoemde redenen hiervoor zijn:

- De ontwikkelingen rond alternatieve energie gaan zo hard dat we deze beter even kunnen blijven volgen om te voorkomen dat we overhaaste beslissingen nemen.
- De aanpak moet betaalbaar zijn voor iedereen: een goede investering waarvan duidelijk is wat het rendement is.
- De alternatieve mogelijkheden om in Wassenaar geen aardgas te gebruiken zijn nog niet duidelijk.
- Het is niet de bedoeling dat inwoners op kosten worden gejaagd door een opgelegde oplossing: er zijn ook zaken die men zelf kan oppakken, zoals isoleren.
- Juist in oude en grote huizen zal het niet eenvoudig zijn om van het gas af te gaan. Bovendien is dit zeer kostbaar. Goed om te kijken naar de mogelijkheden in verschillende type woningen.

Dit is een samenvatting van de opgehaalde resultaten. Alle resultaten zijn gedeeld met de gemeente Wassenaar.

Wassenaar aardgasvrij

Wat is uw eerste gedachte als u hoort dat Wassenaar overgaat op duurzaam verwarmen, zonder gebruik van aardgas?

Ik weet nog niet wat ik van het idee vind, ik heb er vragen over

De meest genoemde toelichtingen op dit antwoord zijn:

- Dit transitie moet maatwerk zijn en geen verplichting.
- Er moeten goede alternatieven worden geboden: dat is nu nog niet het geval.
- Is het alternatief wel milieuvriendelijk?
- Is het alternatief wel betrouwbaar (krijg ik mijn huis nog wel warm)?
- Ik weet niet of het in mijn woning wel mogelijk is om verder te verduurzamen / van het gas af te gaan: ik heb meer informatie nodig.
- Wat gaat het mij kosten / is het wel rendabel?
- Ik wil niet teveel verbouwen of aanpassingen doen aan mijn woning.
- We hebben eerst een goed plan nodig voor de lange termijn.

Ik vind het geen goed idee

De meest genoemde toelichtingen op dit antwoord zijn:

- Aardgas is een schone energiebron en warmtenetten of warmtepompen zijn niet per direct duurzaam.
- De alternatieven zijn nu nog te duur.
- De alternatieven zijn lang niet haalbaar.
- De alternatieven zijn niet betrouwbaar, denk aan problemen met elektriciteit in de winter.
- Ik wil zelf kunnen kiezen of en hoe ik mijn huis verduurzaam.
- Andere landen gaan juist over op gas: waarom moeten wij voorlopen?
- Er zijn ook andere manieren om CO2 te reduceren, zoals energiebesparing. Aardgasvrij is geen doel op zich.
- Oude huizen kunnen slechts tegen hoge kosten en aantasting van het dorpsbeeld worden aangepast: dat is niet wenselijk.
- Zet in op isolatie: dit kan iedereen zelf doen en hiermee kan verbruik snellen worden teruggebracht.

Geen mening

De meest genoemde toelichtingen op dit antwoord zijn:

- Ik heb hier te weinig kennis over.
- Ik weet geen alternatief.
- Ik heb nog teveel vragen.

Wassenaar aardgasvrij

Welke vragen komen bij u op als we het hebben over een andere verwarmingsbron dan aardgas?

Er zijn 361 vragen gesteld. De vragen zijn ingedeeld in verschillende categorieën. Dit is een samenvatting van de gestelde vragen. Alle gestelde vragen zijn bekend bij de gemeente Wassenaar.

Alternatieven en keuzes

- Is er meer informatie over alternatieve oplossingen zoals kernenergie, aardwarmte, waterstof, warmtepompen, geothermie, groene waterstof en *all electric*?
- Is er meer informatie over alle alternatieven en de afweging in kosten, efficiëntie, betrouwbaarheid?
- Wordt de nieuwe bron dan ook echt duurzamer dan aardgas?
- Kan bestaande infrastructuur worden gehandhaafd?
- Wat zijn de opties voor een warmtenet en hoe gaat dit in zijn werk?
- Is er meer informatie over maatregelen die ik zelf kan nemen, zoals isoleren en zonnepanelen?
- Wordt de oplossing in Wassenaar collectief of individueel?

Kosten en financiën

- Hoeveel gaat het kosten om de nodige aanpassingen te treffen en wie gaat dat betalen?
- Wat levert deze transitie mij uiteindelijk op in de portemonnee? Wordt de energierekening lager?
- Wat zijn de initiële en doorlopende kosten?
- Wat doet de gemeente om dit financieel aantrekkelijk te maken voor de bewoners?

Aanpassingen aan de woning

- Moet ik veel aanpassen in mijn woning en zo ja, wat?
- Wat moet of kan ik nu zelf al doen?
- Hoe weet ik wat het best past bij mijn huis?
- Hoe voorkom ik dat ik nu zaken ga aanpassen en er later een andere oplossing wordt gekozen?
- Welke isolatiemaatregelen zijn noodzakelijk die ik nu al moet nemen?
- Ik heb een oude woning: hoe ga ik dit realiseren?
- Ik heb net een nieuwe cv-ketel, is dit weggegooid geld?

Betrouwbaarheid van de oplossing

- Is het alternatief betrouwbaar?
- Krijg ik mijn huis nog wel warm?
- Hoe zit het met de continuïteit en energieopslag?
- Zijn de bronnen die worden overwogen ook geschikt om oude huizen het hele jaar voldoende te verwarmen, ook wanneer isoleren niet geheel mogelijk is?

Duurzaamheid

- Het productieproces van windmolens en zonnepanelen is zeer vervuilend, waarom wordt daar niet over gesproken?
- Hoe duurzaam is de vervangende verwarmingsbron?
- Elektriciteit moet ook worden opgewekt. Kan dit wel duurzaam in die hoeveelheid?

Haalbaarheid

- Is het zowel technisch als economisch haalbaar en uitvoerbaar?
- Wat is de planning en wanneer wordt er waar gestart?

Keuzes

- Wat is de rol van de gemeente en de overheid?
- Wat is de visie van de gemeente?
- Hebben we als inwoners nog wel een keuze?
- Hoe komen wij tot een evenwichtige, onderbouwde afweging van alternatieven en wie gaat die afweging maken?
- Worden alle mogelijkheden wel meegenomen?

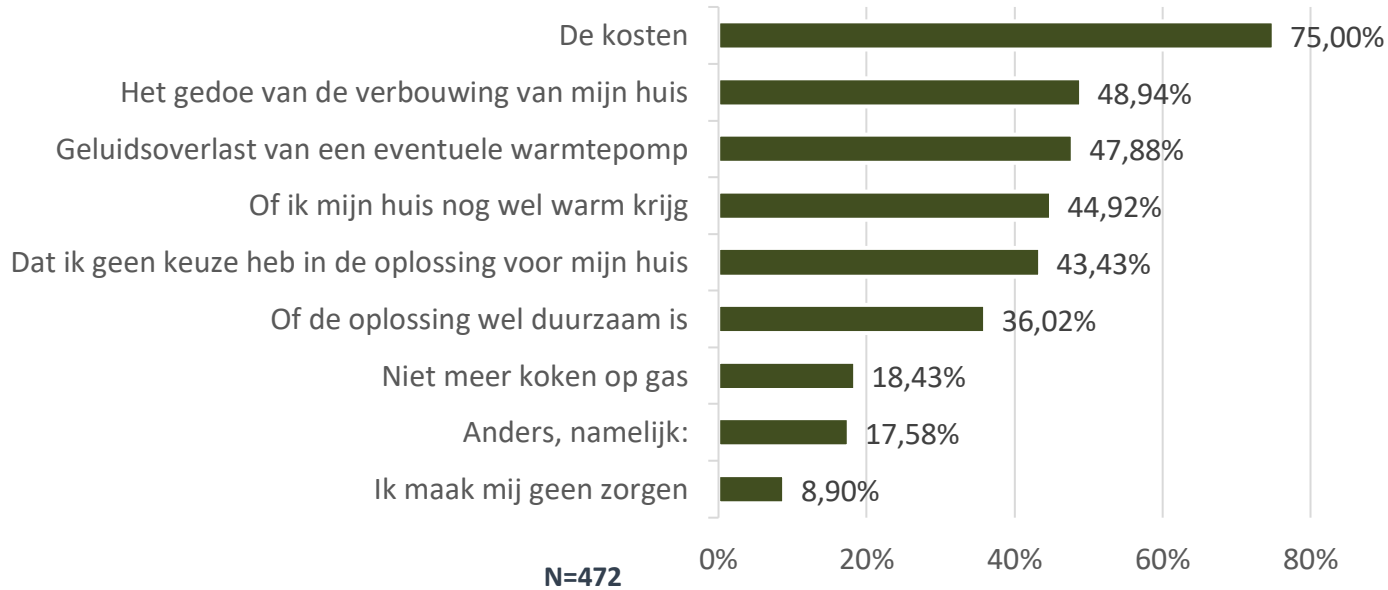
Noodzaak

- Waarom willen wij van het gas af als er andere landen zijn die nu juist aan gas gaan denken?
- Waarom moeten individuele bewoners aanpassingen doen en beginnen we niet bij de overheid en grote bedrijven?

Wassenaar aardgasvrij

Waar maakt u zich zorgen over bij het aardgasvrij maken van uw woning/pand?

Meerdere antwoorden mogelijk.

Anders, namelijk:

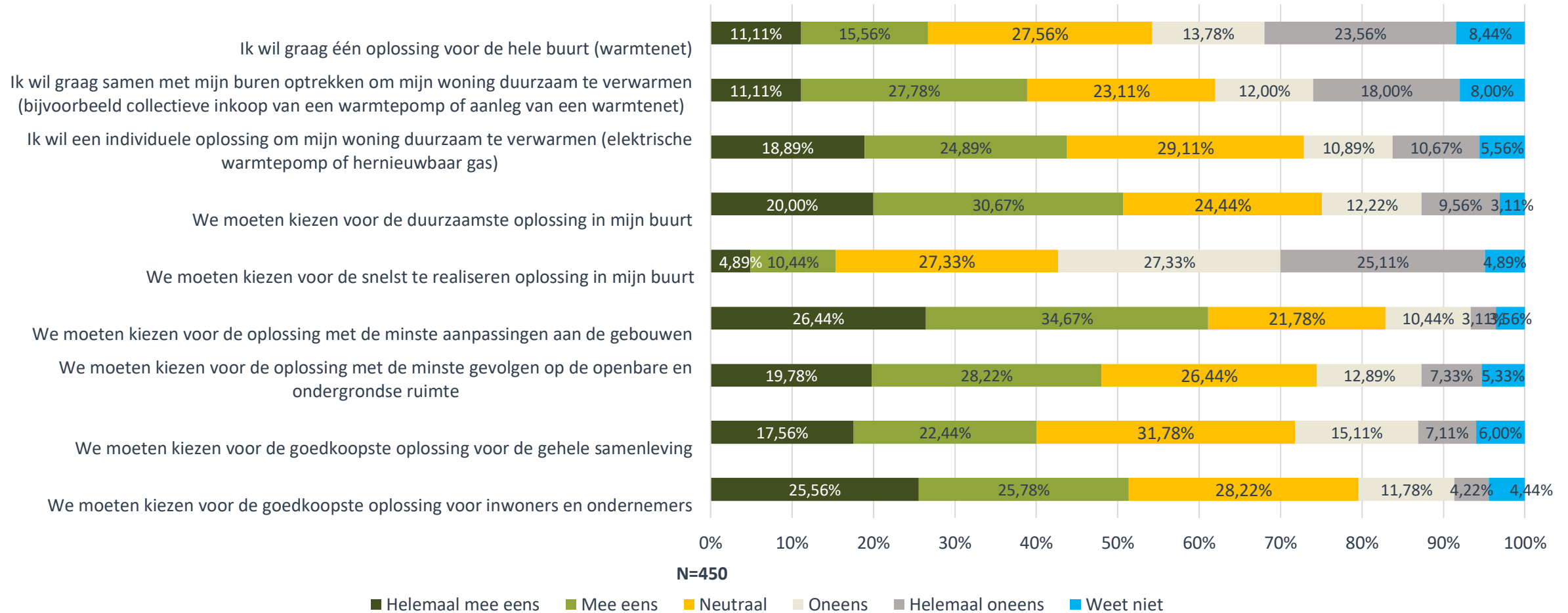
De meest genoemde antwoorden zijn:

- Dat mijn huis niet geschikt te maken is omdat het een oud huis is.
- De ruimte die een warmtepomp in huis inneemt.
- Dat het niet uitvoerbaar of haalbaar is.
- Dat ik de verkeerde keuze maak en achteraf blijkt dat er andere maatregelen hadden moeten worden genomen.
- De rompslomp met bijbehorende kosten die het aanvragen van vergunningen met zich meebrengt.
- Of er genoeg gekeken wordt naar andere oplossingen.
- Dat in één straat ieder huis een individuele oplossing wordt gekozen i.p.v. collectief een efficiëntere, goedkopere en duurzamere oplossing wordt gekozen.

Dit is een samenvatting van de opgehaalde resultaten. Alle resultaten zijn gedeeld met de gemeente Wassenaar.

Mogelijke oplossingen

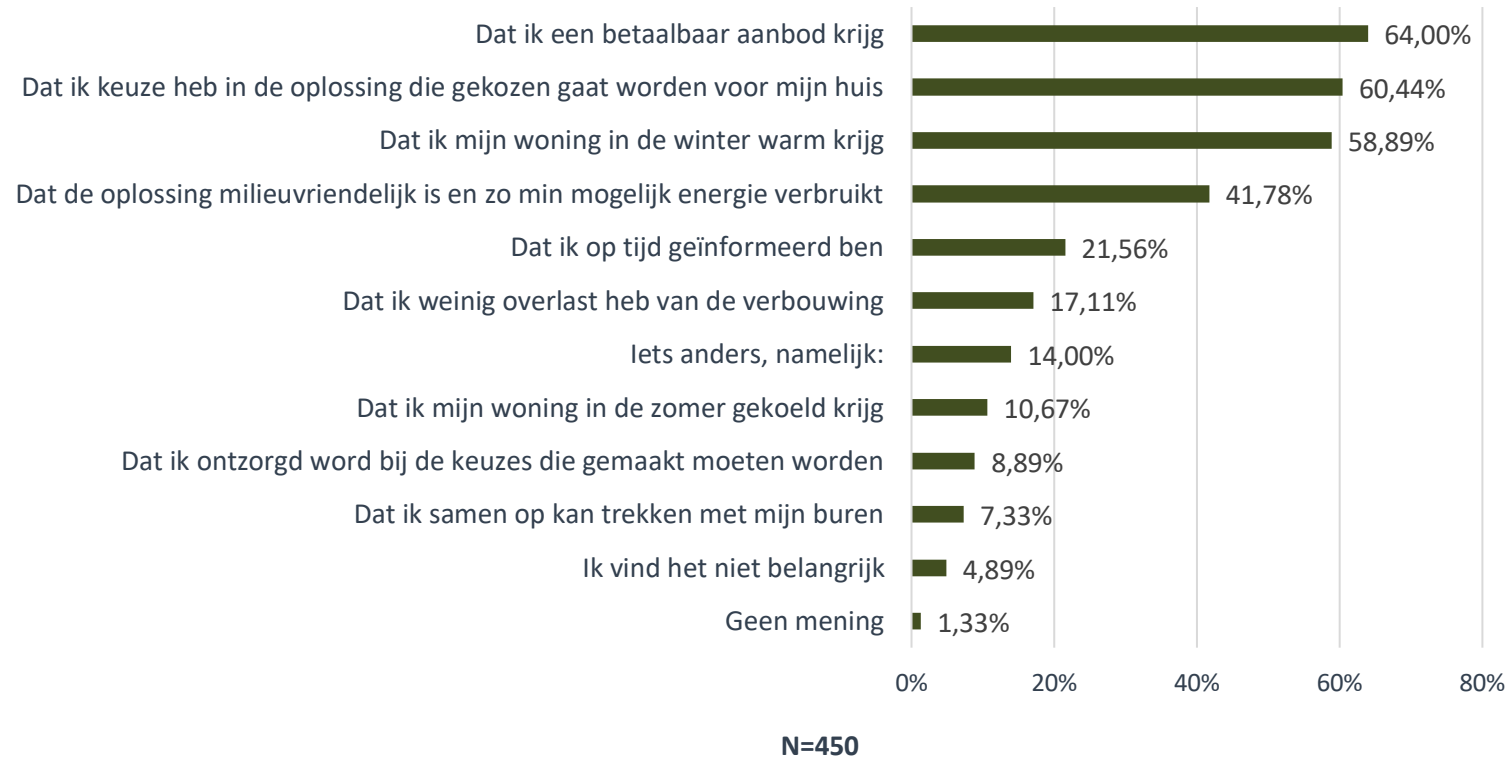
Geef aan in welke mate u het eens bent met de volgende stellingen:

Mogelijke oplossingen

Wat vindt u het meest belangrijk aan de aardgasvrije oplossing voor uw woning/pand?

Maximaal 3 antwoorden mogelijk

Anders, namelijk:

De meest genoemde antwoorden zijn:

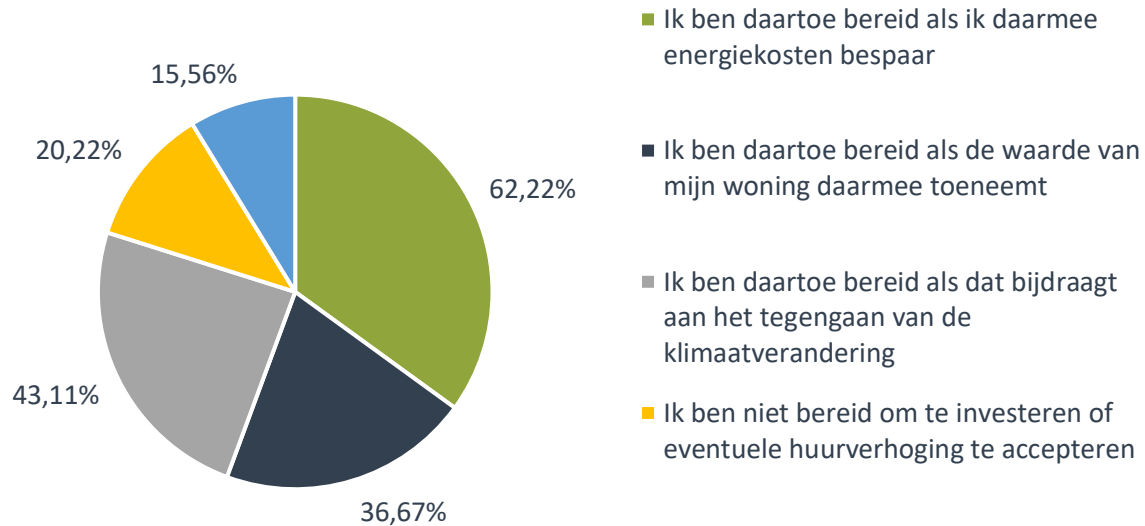
- Dat we niet van het aardgas af gaan.
- Dat de oplossing echt zinvol is om het probleem op te lossen.
- Dat er niet één oplossing wordt gekozen maar individueel naar diverse type woningen en buurten wordt gekeken wat de mogelijkheden zijn.
- Dat er niet alleen wordt gekeken naar aardgasvrij maar ook naar andere manieren van energie besparen.
- Dat er echt met elkaar wordt nagedacht over een oplossing.
- Dat er onderzoek wordt gedaan naar de gevolgen op lange termijn.

Dit is een samenvatting van de opgehaalde resultaten. Alle resultaten zijn gedeeld met de gemeente Wassenaar.

Mogelijke oplossingen

Onder welke voorwaarden bent u bereid te investeren in uw woning / een huurverhoging te accepteren ter verduurzaming van uw woning?

Meerdere antwoorden mogelijk.

- Ik ben daartoe bereid als ik daarmee energiekosten bespaar
- Ik ben daartoe bereid als de waarde van mijn woning daarmee toeneemt
- Ik ben daartoe bereid als dat bijdraagt aan het tegengaan van de klimaatverandering
- Ik ben niet bereid om te investeren of eventuele huurverhoging te accepteren
- Anders, namelijk:

N=450

Anders, namelijk:

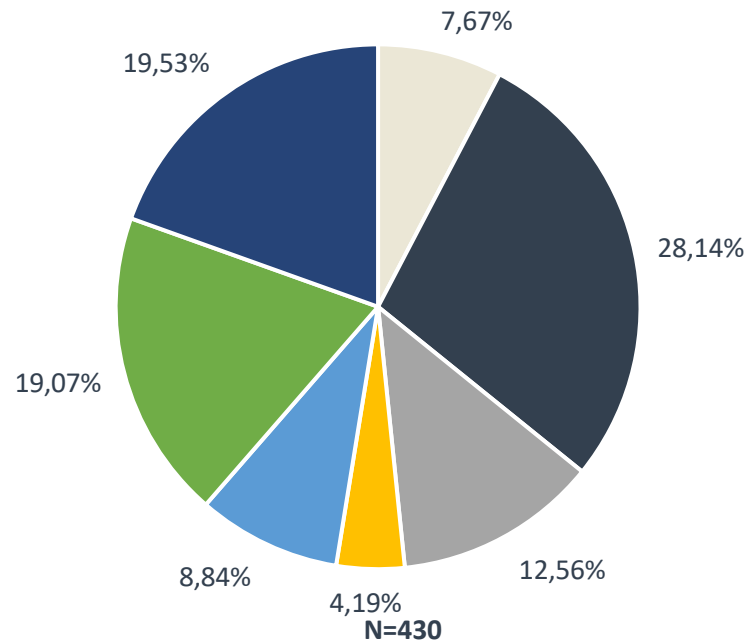
De meest genoemde antwoorden zijn:

- Als de investering betaalbaar is.
- Als de investering opweegt tegen de kostenbesparing.
- Als ik inspraak heb in de gekozen oplossing.
- Als mijn wooncomfort niet afneemt.
- Als ik goede voorbeelden zie van bijvoorbeeld burens.
- Ik wil geen huurverhoging waardoor we mogelijk niet meer in aanmerking voor huurtoeslag kunnen komen.
- Ik wil geen investeringen meer doen in verband met mijn leeftijd.
- Als het in overleg gaat en duidelijk is waarom welke keuze wordt gemaakt.
- Als er een redelijke subsidie komt voor verduurzaming.

Dit is een samenvatting van de opgehaalde resultaten. Alle resultaten zijn gedeeld met de gemeente Wassenaar.

Mogelijke oplossingen

Als een warmtenet in uw buurt een optie is, hoe zou u dan willen dat dit beheerd wordt?

- Door een commercieel warmtebedrijf (bijvoorbeeld Eneco of Vattenfall)
- Door een onafhankelijk netbeheerder vanuit de overheid (Liander)
- Door een lokaal warmtebedrijf, en ik wil daaraan meedoen (u bent dan aandeelhouder)
- Ik wil zelf het warmtenet samen met mijn buurtgenoten in beheer hebben (u bent dan eigenaar)
- Maakt me niet uit

Anders, namelijk:

Ongeveer 60 mensen hebben aangegeven helemaal geen interesse te hebben in een warmtenet. Dit waren hiervoor de meest genoemde redenen:

- Een warmtenet is onbetrouwbaar.
- Ik wil geen monopolist.
- Ik wil een eigen keuze kunnen maken.
- Ik twijfel of een warmtenet wel zo duurzaam is.
- Ik kan niet inschatten of een warmtenet passend is bij mijn wijk.

Andere genoemde opties voor het beheer van het warmtenet zijn:

- Het is belangrijk dat het dan ook van een duurzame bron komt.
- Als ik maar invloed houd op kosten versus verbruik.
- De optie voor beheer met de laagst mogelijke kosten (ook op lange termijn).
- Dat een transparant proces wordt uitgevoerd met inspraak.
- Met als voorwaarde dat er de keuze is om te switchen: er moet een concurrerende situatie kunnen ontstaan ik wil niet afhankelijk zijn van één aanbieder.
- Dit zou een overheidsaangelegenheid moeten zijn.

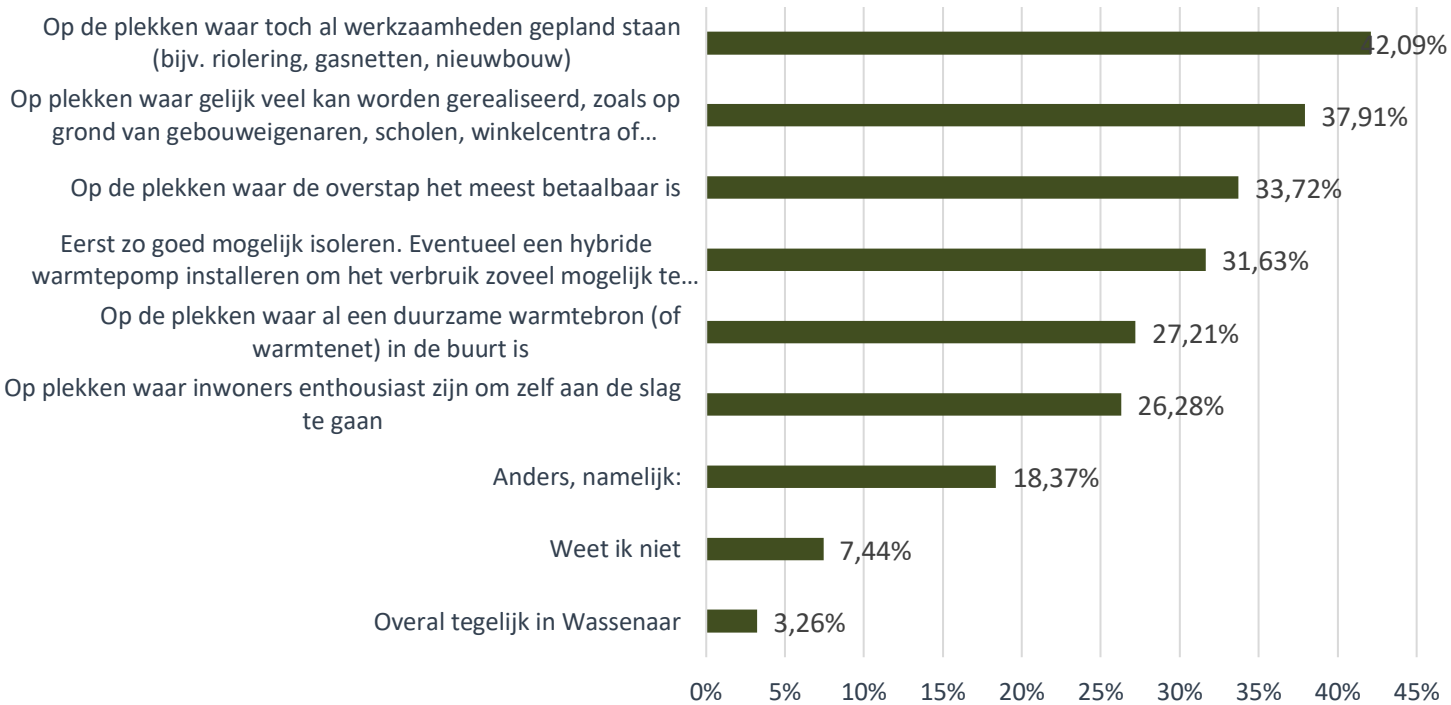
Dit is een samenvatting van de opgehaalde resultaten. Alle resultaten zijn gedeeld met de gemeente Wassenaar.

Mogelijke oplossingen

Het aardgasvrij maken van woningen moet in 2050 klaar zijn. Dat is nog 30 jaar. Maar om 2050 te halen zullen we de komende jaren al moeten starten.

Waar vind u dat we moeten starten met het aardgasvrij maken van gebouwen?

Maximaal 3 antwoorden mogelijk.

N=430

Anders, namelijk:

De meeste deelnemers die 'anders' hebben ingevuld, willen niet dat Wassenaar aardgasvrij wordt. Enkele genoemde onderbouwingen zijn:

- Het lijkt of we nu geen keus hebben en we gedwongen worden van het aardgas te gaan.
- Ik denk dat aardgasvrij niet de beste oplossing is voor het probleem.

Daarnaast geven deelnemers aan dat het belangrijk is om eerst een gedegen plan met alternatieven uit te werken, voor er wordt begonnen met deze transitie. Enkele genoemde onderbouwingen zijn:

- Het is belangrijk om eerst een goede professionele analyse te maken met verschillende alternatieven.
- Het is nu te overhaast om te beslissen. Technisch zullen er nog veel nieuwe mogelijkheden komen, zoals groen gas, waterstof of schone kernenergie.
- Laten we eerst eens vaststellen of het aardgasvrij maken wenselijk en noodzakelijk is.
- Zorg eerst voor een goed en betaalbaar alternatief voor je überhaupt over transitie gaat beginnen.

Enkele deelnemers hebben de suggestie gedaan om met nieuwbouw te beginnen. Enkele deelnemers hebben ook aangegeven dat het belangrijk is dat overheidsgebouwen als eerst worden verduurzaamd, voordat je met de individuele woningen aan de slag gaat.

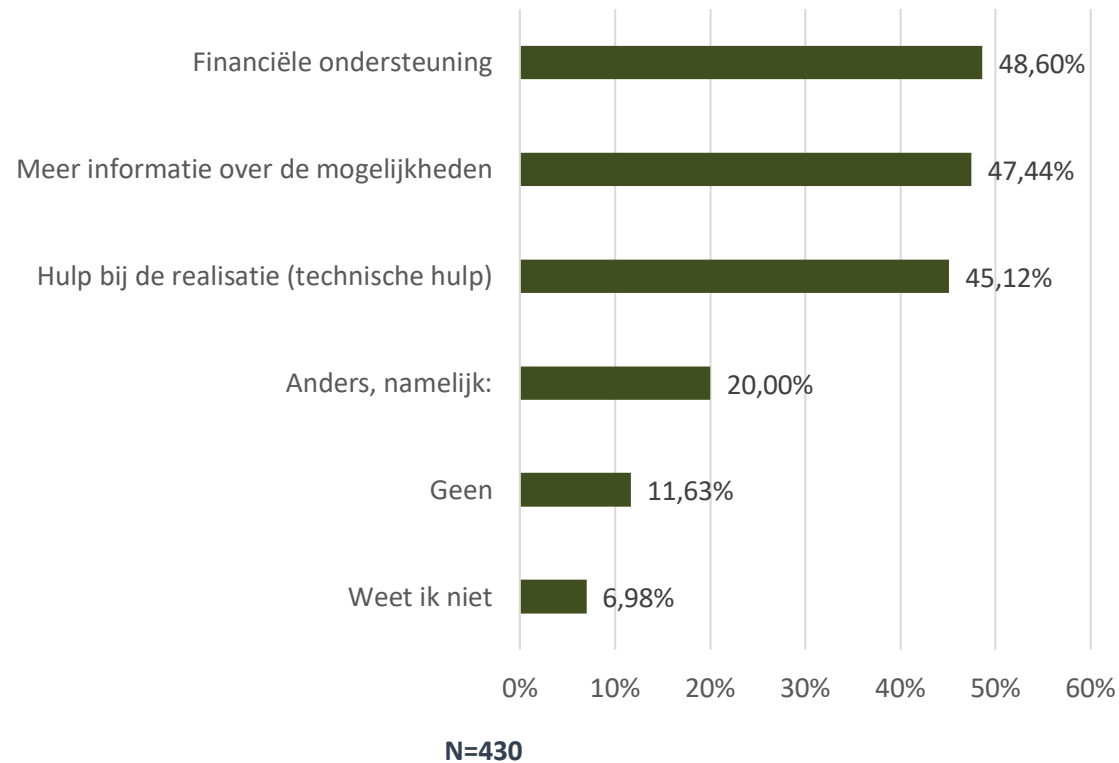
Dit is een samenvatting van de opgehaalde resultaten. Alle resultaten zijn gedeeld met de gemeente Wassenaar.

Meedoen

Welke ondersteuning van de gemeente heeft u nodig om uw woning aardgasvrij te maken?

Meerdere antwoorden mogelijk.

Anders, namelijk:

Ongeveer 20 deelnemers hebben aangegeven geen ondersteuning nodig te hebben, omdat ze niet mee willen in deze transitie.

Daarnaast geven ook ongeveer 35 mensen aan behoefte te hebben aan een duidelijk plan en goed advies. Enkele opmerkingen hierover zijn:

- Goede gedegen onderzoek naar daadwerkelijk effect.
- Duidelijkheid over de rol van de gemeente: waar is de gemeente verantwoordelijk voor? Wie houdt voortgang bij, en wie meet de 'baseline'?
- Het aanbieden van een menukaart met verschillende alternatieven met daarin aangeven de voor- en nadelen van ieder alternatief en de kosten inclusief de partijen die voor gegarandeerde prijs de realisatie kunnen doen.
- Duidelijkheid over welke maatregelen passen bij mijn woning en mijn buurt.

Daarnaast is er nog enkele deelnemer met een andere behoefte:

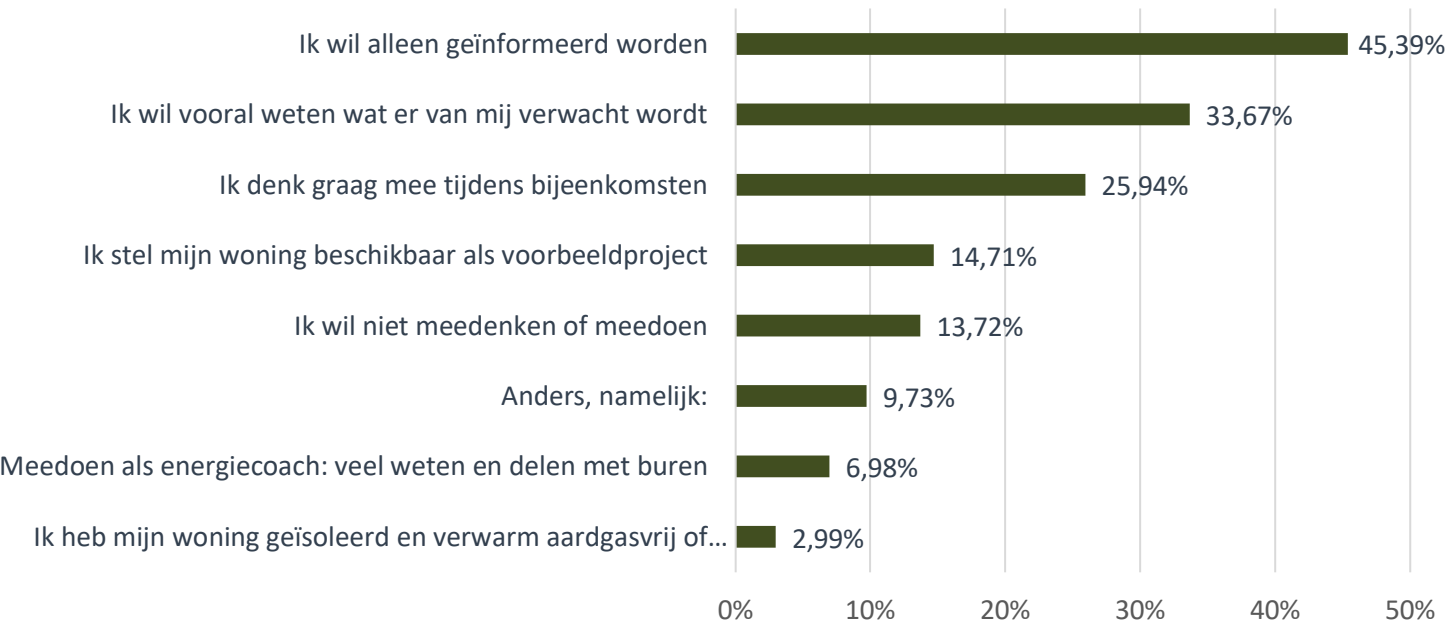
- Een lokale overheid die concreet ondersteunt, ook als dit ons uiteindelijk meer geld kost.
- Faciliteren van burgerinitiatieven en soepel omgaan met vergunningen.
- Geef het goede voorbeeld op de plekken waar zeer veel aardgas wordt verstoekt en richt je daarna pas op de huishoudens die per huishouden een zeer kleine aardgasvraag hebben.
- De gemeente moet zelf aan de slag met eigen gebouwen en het goede voorbeeld tonen.

Dit is een samenvatting van de opgehaalde resultaten. Alle resultaten zijn gedeeld met de gemeente Wassenaar.

Meedoen

Op welke manier wilt u meedenken of meedoen aan de overstap naar aardgasvrij wonen?

Meerdere antwoorden mogelijk.

N=401

Anders, namelijk:

Er is een aantal mensen die niks willen doen omdat ze het aardgas willen houden.

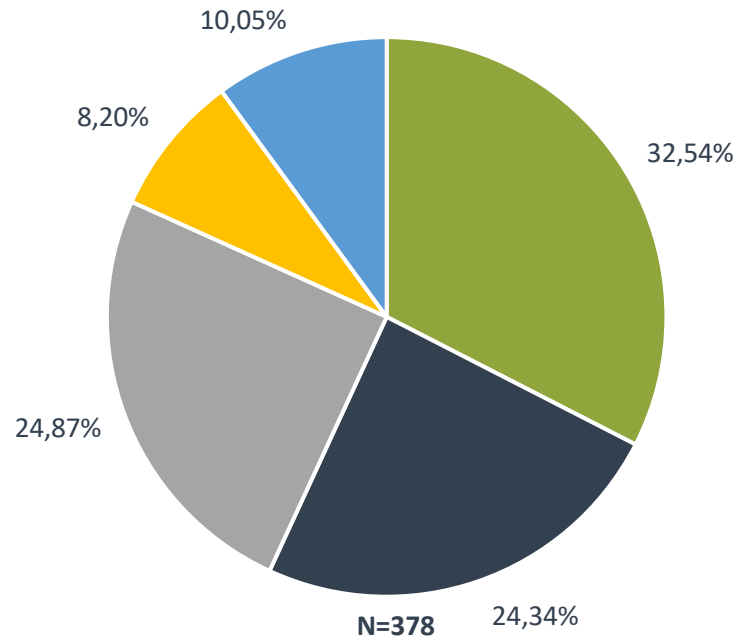
Daarnaast worden de volgende manieren genoemd:

- Creëer een studiegroep met af en toe uitwisseling met naburige steden.
- Een organisatorische rol in het gehele project.
- Ik denk graag mee maar niet als de uitkomst 'van het gas af' bij voorbaat vaststaat.
- Ik kijk toe en wil het tempo van transitie zelf bepalen.
- Ik probeer via de dorpsvereniging anderen te enthousiasmeren om deel te nemen.
- Ik wil een goed gedefinieerd medezeggenschap/beslissingsproces zien dat geldig is voor Wassenaar.
- Ik wil graag meedenken namens onze VvE.
- Ik wil graag meedenken over de wenselijkheid van dit project en de betrokkenheid van de burgers.
- Ik wil meedoen om mijn huis volledig op een H2-cel aan te sluiten en hiermee te testen.
- Meedenken is alleen zinvol als er ook daadwerkelijk geluisterd wordt en men de ideeën meeneemt in de besluitvorming.

Meedoen

Zo ja, wanneer wilt u betrokken worden?

Meerdere antwoorden mogelijk.

- Vanaf het begin, ook als mijn buurt voorlopig niet aardgasvrij wordt
- Ik wil meedenken over het plan voor mijn buurt
- Als er een concreet plan gemaakt is voor mijn buurt
- Weet niet
- Op een ander moment, namelijk:

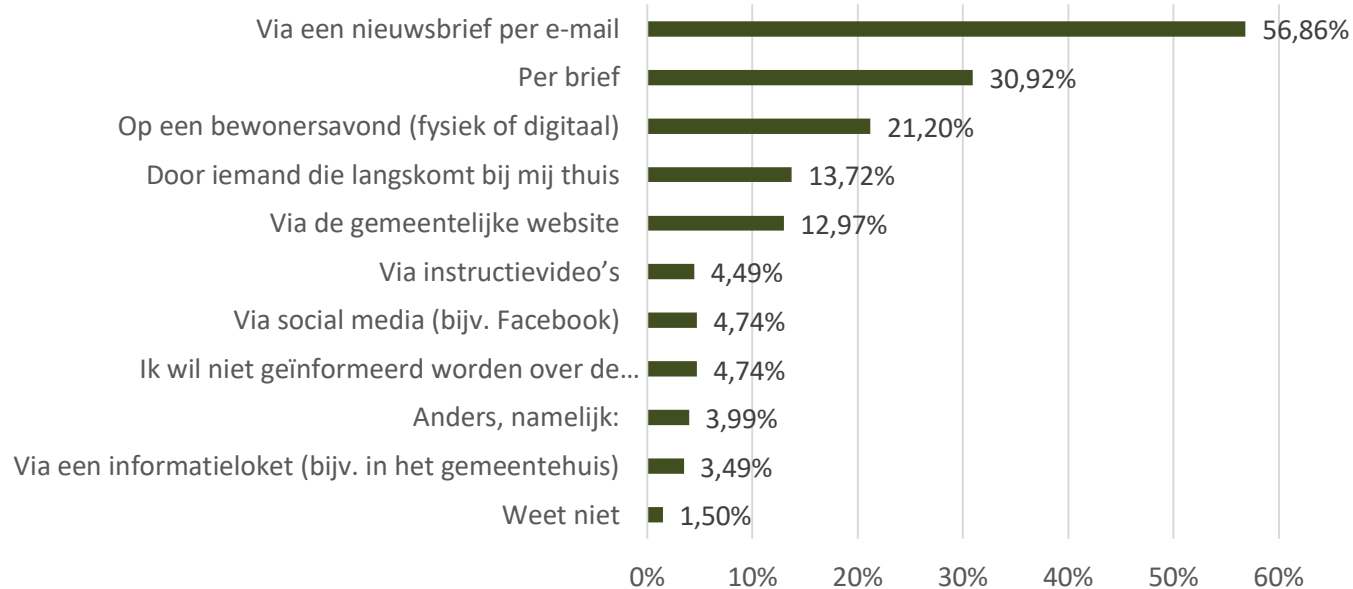
Op een ander moment, namelijk:

- Ik wil niet meedenken of meedoen.
- Over een jaar of 10.
- In 2050, ik wil de laatste zijn.
- Als er een goed onderbouwd, financieel redelijk alternatief is.
- Ik wil meedenken over realistische oplossingen.
- Als waterstofgas in beeld komt.
- Als er een compleet plan is voor de totale energietransitie.
- Zodra er uitzicht bestaat op een open discussie over deze materie en goed onderbouwde lange termijn oplossingen.

Meedoen

Hoe wilt u het liefst over de warmtetransitie geïnformeerd worden?

Maximaal 2 antwoorden mogelijk.

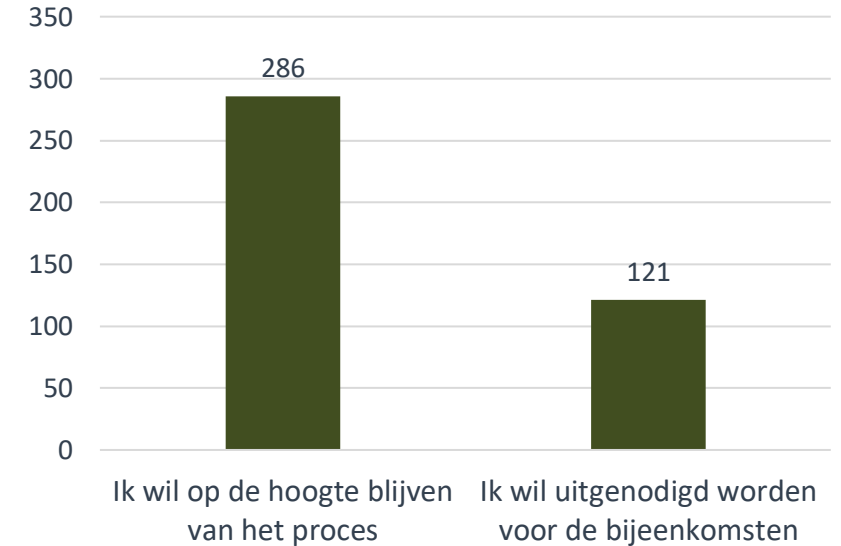

N=401

Anders, namelijk:

- Door de politieke partijen
- De meest efficiënte en goedkope manier
- Via de Wassenaarse krant
- Niet
- Via buurtvereniging

Wilt u nog meedenken over de rest van het proces naar de transitievisie warmte? (N=289)

N=289

Advies aan de gemeente

Welk advies wilt u de gemeente meegeven bij het opstellen van de transitievisie warmte?

Er zijn 237 deelnemers die nog iets willen meegeven aan de gemeente. Deze adviezen zijn ingedeeld in verschillende categorieën. Per categorie zijn de meest genoemde adviezen gepresenteerd. Dit is een samenvatting van de resultaten. De gemeente Wassenaar beschikt over alle resultaten.

Weeg goed de mogelijkheden af

- Betrek experts bij de discussie over de drie warmteoplossingen en maak zo vroeg mogelijk kostenschattingen en voorlopige tijdsplanningen voor elke oplossing.
- Kijk goed naar alle mogelijkheden weeg daarna de opties af. Neem hier de tijd voor!
- Geen overhaaste beslissingen. Over de komende 30 jaar komen nog veel nieuwe technologieën en nemen kosten af.
- Blijf kritisch nadenken: laat je niet gek maken door de Rijksoverheid of door enkele experts die het publieke debat beheersen.
- Zorg voor realistische doelstellingen.
- Eén oplossing voor heel Wassenaar is er niet: kies die mogelijkheden die het meest gunstig zijn in bepaalde situaties.

Participatie

- Betrek de bewoners zoveel als mogelijk en sta open voor adviezen en suggesties.
- Blijf bewoners informeren over de gang van zaken en maak de informatie zo concreet mogelijk.
- Duidelijke visie en plannen, waarin de bewoners echt in betrokken gaan worden en vooral keuze en oplossingen die voor alle woningtypen geschikt zijn en ook betaalbaar zijn.
- Motiveer mensen om mee te doen.
- Ga het gesprek per buurt aan, gebruik hiervoor ook buurtverenigingen.
- Voor veel mensen is de warmtetransitie een ver-van-hun-bed-show. Focus op wat er wel kan, laat zien wat er wel mag, en maak transparant wat ons te wachten staat.
- Betrek betrokken inwoners die kennis en ervaring in huis hebben. Die zijn trots en jullie grootste ambassadeur.

Neem de tijd

- Neem de tijd om een weloverwogen plan te maken, zodat er later geen spijt is van de gemaakte keuzes.
- Neem de tijd om alle mogelijkheden goed te bestuderen voordat er wordt besloten. Goede informatie, motivatie en visie is zeer belangrijk.
- Wacht tot systemen efficiënter en betaalbaarder zijn dan nu en de komende tien jaar.

Ga echt voor maatwerk

- Geef een overzicht van de mogelijkheden per type gebouwen in diverse wijken: er is nogal een groot verschil in type woningen.
- Kijk goed naar de problematiek van oude huizen, bv zonder spouwmuren, oude daken en oude houten vloeren.
- Een goede vervolgstap zou zijn om advies per huis te geven. Hier mag ook geld voor gevraagd worden. Als het maar een onafhankelijk advies is.
- Zorg ervoor dat je ook maatwerk toe kunt passen zodat niet apparatuur vervangen wordt die daar nog lang niet aan toe is. Dat levert ook extra milieubelasting op. Kijk dus naar een totaaloplossing voor de gehele woning, inclusief levensduur bestaande oplossingen.

Advies aan de gemeente

Welk advies wilt u de gemeente meegeven bij het opstellen van de transitievisie warmte?

Aan de slag: geef het goede voorbeeld!

- Start op zeer korte termijn met een aantal pilots en kijk tegen wat voor problemen je aanloopt.
- *Put your money where your mouth is.*
- Zorg voor aantoonbare resultaten en laat zien dat het niet alleen een zaak van de burgers is maar van iedereen, incl. de gemeente.
- Tempo maken - tot nu is het vooral praten in plaats van plannen - en een begin maken met het werk.
- Maak voorbeelden in het dorp. Zet scholen en gebouwen met een publieksfunctie vooraan in de transitie als gids.
- Maak het niet moeilijker dan nodig, maak zoveel als mogelijk gebruik van wat er al aanwezig is.
- Niet te lang plannen blijven maken maar overgaan naar concretere acties. Met afgeronde succesvolle projecten zullen meer mensen enthousiast worden.
- Graag eerst leren van projecten in andere gemeenten. De resultaten die de media bereiken laten nog geen succesverhaal zien.
- Kijk goed en kritisch naar hoe andere gemeenten het doen en leer hiervan.

Betaalbaarheid

- Dat het een betaalbaar plan is zodat de kosten en baten in verhouding zijn.
- Denk ook aan de minder vermogende inwoners.
- Ga sparen, want ik en ik denk heel veel mensen met mij, kunnen dit niet betalen.
- Hou het betaalbaar en ga eerst voor minder gasverbruik en later voor grote ingrepen waardoor de gaskraan niet meer nodig is.
- Voorkom het opleggen van onnodig hoge (kosten) verplichtingen.
- Wees uitstekend en conservatief geïnformeerd over kosten van de diverse mogelijkheden, zodat de inwoners geen mooie verhalen maar realistische informatie wordt gegeven.
- Burgers willen niet meer betalen voor hun maandelijkse energierekening.

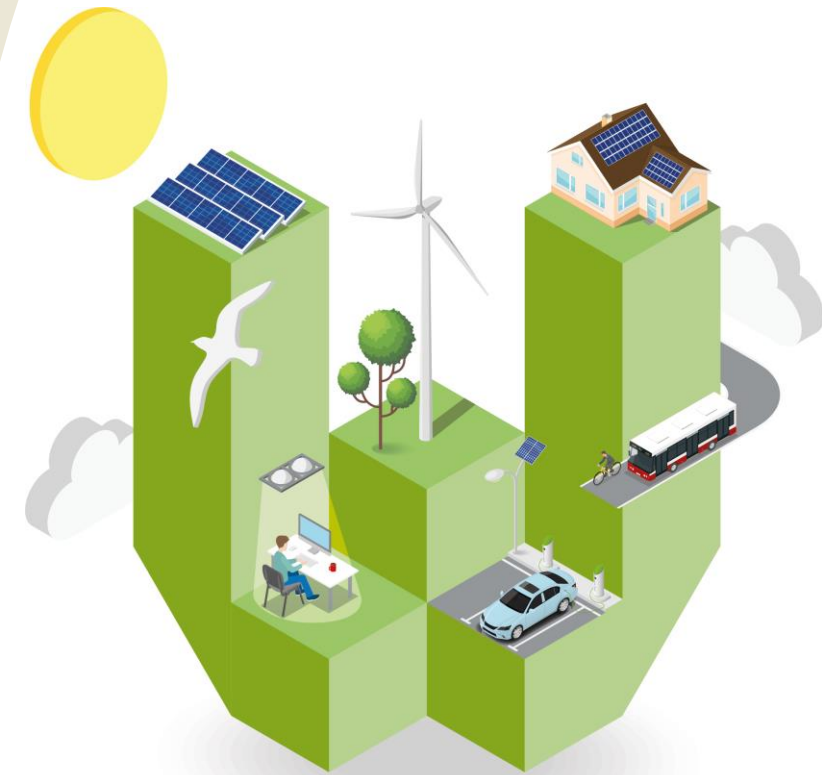
Niet meedoen aan deze transitie / zet in op andere manieren van energie besparen

- Mijn advies is om niet mee te doen met deze transitie.
- Het beleid naar totaal aardgasvrij is niet rationeel en NL staat daar alleen in.
- Help bewoners mee met subsidie om hun huizen beter en goed te laten isoleren. Er zijn nog veel oude huizen waar nog weinig is gedaan aan isolatie. Slechte isolatie geeft zeker géén comfort met een warmtepomp.
- Stop met dagdromen over een CO₂-vrije wereld. Richt je op stappen die we kunnen nemen die zinvol zijn, zoals isolatiemaatregelen, het beter beschermen van onze bossen en natuur, het verbeteren van de leefomgeving, het investeren in kwaliteit, het verbeteren van onderhoud en reparatie i.p.v. weggooiën en nieuw kopen, etc.
- Wassenaar, en zeker de ruim opgezette villawijken, zijn het beste af met gas- of hybrideverwarming. De gemeente zou zich nu beter op stimulatie van isolatiemaatregelen kunnen richten.
- Leg de prioriteit bij isoleren. Heb het lef om te beginnen waar de energielabelwinst (meer dan 3 treden) het hoogst is.

Deel 2:

Resultaten online werkplaatsen

7 & 21 april 2021

Werkplaats 1

Op 7 april 2021 was van 19.30 tot 21.30 via MS Teams de eerste werkplaats over de transitievisie warmte.

Aanmeldingen

De geïnteresseerden hebben zich op diverse manieren kunnen aanmelden voor de werkplaats.

- Door hun e-mailadres achter te laten in de online vragenlijst.
- Via de nieuwsbrief die gestuurd is naar alle inwoners die via de vragenlijst hebben aangegeven op de hoogte te willen blijven van het proces
- Via een nieuwsbrief naar alle bewoners- en buurtverenigingen in Wassenaar
- Via een nieuwsbrief naar de betrokken partners, zoals de woningcorporaties en de Klimaattafel

In totaal waren er ruim 50 geïnteresseerden aanwezig. Via de online tool Mentimeter hebben we de aanwezigen gevraagd vanuit welke rol zij de avond zouden deelnemen. Er waren tijdens deze avond 29 inwoners, 3 organisaties 4 medewerkers van de gemeente aanwezig. Ook hebben we de aanwezigen gevraagd in welke buurt zij wonen/ondernemen. Hieruit is te zien dat de meeste buurten in Wassenaar vertegenwoordigd waren tijdens de avond.

Doel van de werkplaats

In gesprek over welke randvoorwaarden u belangrijk vindt bij het aardgasvrij maken van de gemeente Wassenaar.

Programma

Rechts ziet u het programma van de avond op hoofdlijnen.

Om er een interactief programma van te maken is er gewerkt met MS Teams. Hierbij is er de mogelijkheid om zowel plenair als in deelgroepen aan de slag te gaan. De avond is gestart met een introductieronde via de online tool Mentimeter, zodat er een goed beeld ontstond van de aanwezigen.

Presentaties

Vervolgens zijn er drie presentaties gehouden:

- Namens de gemeente Wassenaar sprak projectleider Rik te Raa over het proces van de transitievisie warmte en het proces naar een aardgasvrije gemeente in 2050.
- Namens onderzoeksbureau CE Delft sprak Pien van Berkel over de technisch-economische analyse die het bureau heeft gehouden in opdracht van de gemeente Wassenaar
- Namens participatiebureau +anderen spraken Kim Kreeft en Jonne Robbereg over het participatieproces en deelden zij de uitkomsten van de online vragenlijst.

Deelsessies

Na de presentaties is er in deelsessies gewerkt. De aanwezigen zijn opgedeeld in groepen. In deze groepen is aan de hand van de online tool Mentimeter het gesprek door middel van verschillende vragen:

- Zijn de genoemde randvoorwaarden compleet? Zo nee, welke mist u nog?
- Wegen alle randvoorwaarden even zwaar? Zo nee: welke randvoorwaarden wegen zwaarder?
- Welke dilemma's ziet u ontstaan als u de verschillende randvoorwaarden bekijkt?
- Wat heeft u nog nodig om keuzes te kunnen maken voor de oplossing voor uw woning of buurt?

Op de volgende pagina's leest u een samenvatting van de opbrengst van de verschillende deelgroepen.

Programma op hoofdlijnen

19.30	Introductie en kennismaken
19.40	Informatie delen
	- Presentatie gemeente Wassenaar (proces)
	- Presentatie CE Delft (technisch-economische analyse)
	- Presentatie +anderen (resultaten vragenlijst)
20.20	Aan de slag in deelsessies!
21.10	Terugkoppeling: Wat hebben we vanavond opgehaald?
21.20	Vervolgstappen
21.30	Verwacht einde

Werkplaats 1: Randvoorwaarden

Aan de hand van de technisch-economische analyse van CE Delft en de resultaten van de online vragenlijst (de inbreng van inwoners) is er een eerste lijst opgesteld met randvoorwaarden die belangrijk zijn voor het kiezen van aardgas-alternatieven. Dit wil zeggen dat al deze randvoorwaarden belangrijk zijn wanneer we later in het traject keuzes gaan maken voor de verschillende buurten in Wassenaar.

De werkplaats is bedoeld om bij de aanwezigen op te halen of zij zich herkennen in deze randvoorwaarden, of deze set aan randvoorwaarden compleet is en of alle randvoorwaarden voor hen even belangrijk zijn bij het kiezen van een alternatief.

De set aan randvoorwaarden voortgekomen uit de onderzoeken ziet er als volgt uit:

Vanuit de gemeente en het technisch economisch advies:

- Laagste nationale (totale) kosten.
- Laagste kosten voor de eindgebruiker / met het meeste rendement / Woonlasten neutraal.
- Laagste impact op de openbare en ondergrondse ruimte.
- Minimale noodzakelijke aanpassingen voor gebouweigenaren (zowel binnen als buiten).
- Minimale benodigde tijd om het aardgasalternatief te realiseren.
- Buurtgericht.

Vanuit inwoners en ondernemers via de online vragenlijst:

- Het alternatief moet echt bijdragen aan de duurzaamheidsdoelstellingen.
- Betrouwbaarheid van het alternatief (temperatuur in de winter, geen geluidsoverlast).
- Eigen invloed op de keuze.
- Planning moet haalbaar zijn (zowel in tijd als financieel).
- Duidelijkheid over de impact op de lange termijn (rendement, nieuwe ontwikkelingen).

In de Mentimeter is aangegeven dat volgens de meeste deelnemers de set met randvoorwaarden compleet is. In de deelgroepen wordt benoemd dat het belangrijk is dat iedereen recht heeft op betaalbare warmte. Het is een randvoorwaarde dat energiearmoede voorkomen wordt en dat het alternatief zowel haalbaar als betaalbaar is. Dit gaat zowel om de investering als om de eindgebruikerskosten.

Daarnaast vinden de deelnemers het belangrijk dat er goed onderzocht wordt wat een 'buurtgerichte aanpak' inhoudt: de buurten zoals gedefinieerd door het CBS die zijn gepresenteerd, kennen allemaal eigen eigenschappen en diversiteit. Een aanpak per buurt lijkt daarmee niet per direct de beste oplossing: er moet met name gekeken worden naar woningen die gelijke eigenschappen hebben. Denk hierbij aan bouwjaar, energielabel en woningtype.

De randvoorwaarden 'comfort en woongenot' mogen nog worden toegevoegd. Dit zijn namelijk argumenten om maatregelen sowieso te nemen – ongeacht hoe het er in de toekomst aan toe gaat.

Ook wordt benoemd dat het belangrijk is dat iedereen in kan stappen op zijn/haar eigen tempo. Individuele keuzevrijheid is een belangrijk uitgangspunt, maar het is aan de gemeente om o.a. te bepalen of we met alle individuele keuzes tezamen ons doel bereiken. Ten slotte wil een deelgroep graag als randvoorwaarde toevoegen dat de overlast in de buurt als gevolg van de gekozen oplossing zo kort mogelijk duurt.

Werkplaats 1: Randvoorwaarden

Wegen alle randvoorwaarden voor u even zwaar?

Als tweede zijn de diverse deelgroepen in gesprek gegaan over de zwaarte van de verschillende randvoorwaarden: zijn alle randvoorwaarden voor iedereen even belangrijk? Dit bleek niet zo te zijn: de meeste deelnemers vinden sommige randvoorwaarden belangrijker dan andere.

De aanwezigen hebben de mogelijkheid gekregen om de randvoorwaarden te prioriteren. Deze prioritering is rechts te zien. Duidelijk is dat de aanwezigen het meest belangrijk vinden:

- De laagste kosten voor de eindgebruiker/de oplossing met het meest rendement.
- Het alternatief moet echt bijdragen aan de duurzaamheidsdoelstellingen (CO₂-neutraal).
- De planning moet haalbaar zijn: zowel in tijd als financieel.

Deze prioritering laat zien dat sommige randvoorwaarden bij de uiteindelijke keuzes die we maken, zwaarder wegen dan anderen. Deze eerste verkenning zal meegenomen worden bij de afweging van de verschillende alternatieven. Op de volgende pagina ziet u de lijst met randvoorwaarden op volgorde met de toevoegingen uit de verschillende gesprekken.

Prioritering randvoorwaarden

1. Betaalbaar voor de eindgebruiker / met meest gunstige terugverdientijd / Woonlasten neutraal / voorkomen van energiearmoede
2. Het alternatief moet echt bijdragen aan de duurzaamheidsdoelstellingen
3. Planning moet haalbaar zijn (zowel in tijd als financieel)
4. Eigen invloed op de keuze
5. Betrouwbaarheid van het alternatief (temperatuur in de winter, leveringszekerheid)
6. Minimale noodzakelijke aanpassingen voor gebouweigenaren (zowel binnen als buiten)
7. Laagste nationale (totale) kosten
8. Duidelijkheid over de impact op de lange termijn (rendement, ruimte om nieuwe ontwikkelingen mee te nemen)
9. Buurtgericht / mogelijkheid tot collectieve actie
10. Minimale overlast voor de buurt en openbare ruimte (bijv. geen geluidsoverlast, kappen van bomen)
11. Minimale benodigde tijd om het aardgasalternatief te realiseren
12. Positieve invloed op het wooncomfort (inclusief gebruiksgemak)

Werkplaats 1: Dilemma's

Welke dilemma's ziet u ontstaan als u de verschillende randvoorwaarden bekijkt?

Als alle randvoorwaarden worden meegenomen in het zoeken naar alternatieve warmtebronnen, welke dilemma's zien we dan ontstaan? Op deze vraag is veelvuldig gereageerd door de verschillende deelgroepen.

- Maak duidelijk wat het doel is: met besparen en isoleren kunnen we al een heel eind komen met CO₂-neutraal maken en hiervoor hoeven we minder drastische aanpassingen te doen.
- Hoe blijven we flexibel voor ontwikkelingen in de toekomst? Zowel op het gebied van techniek (als bijvoorbeeld waterstof meer bekendheid krijgt) of door veranderingen in landelijk beleid?
- Hoe zorgen we ervoor dat er keuzevrijheid blijft maar het ook betaalbaar blijft voor het grote geheel?
- Hoe worden koplopers (mensen die enthousiast aan de slag willen met verduurzamen) niet tegengehouden door mensen die er geen vertrouwen in hebben? Mensen die enthousiast zijn moeten ondersteund worden, om te voorkomen dat deze mensen gaan wachten met investeren (omdat de technieken in de toekomst goedkoper worden).
- Hoe kunnen we anderen enthousiasmeren ook mee te gaan in de transitie?
- Hoe gaan we verschillende belangen tegen elkaar afwegen? Bijvoorbeeld beschermd stadsgezicht vs. zonnepanelen, collectief de goedkoopste oplossing vs. eigen keuze.

Kansen

Naast dilemma's is er in veel deelgroepen ook gesproken over kansen om te starten. Zo wordt genoemd dat het goed zou zijn om te starten in buurten waar een gemêleerd woningaanbod is: zowel koop als huur. Hierdoor kunnen corporaties meehelpen aan de transitie in die buurten. Daarnaast wordt genoemd dat het goed zou zijn om een buurt (of juist twee heel verschillende buurten) te kiezen en met aardgasvrij aan de slag te gaan, om hiervan te kunnen leren, als voorbeeld voor de andere buurten en om elkaar enthousiast te maken. Daarnaast noemt vrijwel elke groep dat het belangrijk is dat besparen en isoleren aantrekkelijker gemaakt moet worden door de juiste informatie toegankelijk en aantrekkelijk aan te bieden.

Via Mentimeter zijn de volgende dilemma's benoemd:

- Dat bewoners voorlopig niet in actie willen komen.
- Dat de verschillen in bouwjaar per buurt zodanig uit elkaar lopen zodat een buurtgerichte aanpak erg lastig wordt.
- Hoge kosten en impact op huizen zonder spouwmuren.
- Diversiteit van belangen mede afhankelijk van woonwijk.
- Hoge kosten, zowel in aanleg als in het gebruik.
- Ik mis fasering.
- Ik weet niet wat ik nu moet doen / wat voor mij nu de beste opties zijn?
- Keuzevrijheid versus betaalbaarheid warmtelevering voor alle gebruikers.
- Of de gekozen oplossing voor alle woningen haalbaar zal zijn zonder uitzonderlijke verbouwingen.
- Stagnatie in technologische ontwikkeling alternatieve duurzame gassen.
- Tijd, geld, i.c.m. 'no regret'-maatregelen.
Er wordt beleid voor de route naar 2050 gemaakt met de kennis van nu.
- Tijdspad, ontwikkelingen gaandeweg.
- Zoveel mogelijk voorkomen dat het maatwerk wordt, maar voor het beste resultaat zal dat op een aantal plaatsen toch wel moeten.

Werkplaats 1: Behoefte

Wat heeft u nog nodig om keuzes te kunnen maken voor de oplossing voor uw woning of buurt?

1. Regie vanuit de gemeente

Er wordt in de deelgroepen gesproken over een routekaart voor Wassenaar als geheel als per buurt: wat is er mogelijk tot 2030 en wat wordt het plan daarna?

2. De gemeente als betrouwbare partner

Er zijn op dit moment heel veel bedrijven die claimen energiecoach te zijn, bedrijven waar je je energielabel kunt meten etc. Mensen zijn op zoek naar betrouwbare informatie over wat zij nu al kunnen doen en welke keuzes ze op korte termijn kunnen maken. Zorg als gemeente dat jij die betrouwbare partner bent die mensen naar de juiste plek kan begeleiden.

Daarbij is het belangrijk om het laagdrempelig en dichtbij aan te bieden.

Enkele genoemde voorbeelden zijn:

- Een mobiele bus waarmee we door de wijken gaan.
- In de bibliotheek kan de gemeente een steunpunt inrichten.
- Energiecoaches opleiden waar mensen advies kunnen vragen.
- Huisbezoek afleggen.
- Het aanvragen van subsidies is meestal nog te ingewikkeld.
- Een collectieve inkoopactie organiseren voor hybride warmtepompen kan helpen, net zoals met zonnepanelen is gedaan. Wel collectieve actie, maar individueel aansluiten.

3. Concrete voorbeelden en praktische oplossingen

Er is behoefte aan inzicht. Een concrete lijst met praktische oplossingen waaruit een inwoner kan kiezen, maar ook concrete voorbeelden uit de gemeente. Gebruik hiervoor lokale kennis van inwoners. Het is erg belangrijk om alle bewoners mee te nemen. Zij dienen immers achter de uiteindelijke oplossing te staan. Participatie en communicatie blijven dus gedurende het gehele traject erg belangrijk en moeten er voortdurend zijn.

Ook via Mentimeter is er gevraagd wat men nog nodig heeft om keuzes te kunnen maken. Hier zijn de volgende antwoorden op gegeven:

- Advies over financieringsmogelijkheden.
- Advies welke stappen zijn voor mijn woning de beste zijn.
- Bewezen resultaten / enthousiaste bewoners met goede voorbeelden.
- Duidelijkheid over de visie van de gemeente zodat ik weet waar ik aan toe ben.
- Praktische hulp en ondersteuning vanuit de gemeente: hoe moet ik nu aan de slag?
- Tijd.
- Gefaseerde benadering.
- Technische informatie:
 - Kennis van oplossingen en de uitvoerbaarheid ervan inclusief voor- en nadelen;
 - Informatie over hoe goed mijn huis geïsoleerd moet zijn voor een aardgas vrije optie;
 - Zicht op de noodzakelijke isolatiemaatregelen en de kosten daarvan voor eigenaren.

Werkplaats 2

Op 21 april 2021 vond van 19.30 tot 21.30 via MS Teams de tweede werkplaats over de transitievisie warmte plaats.

Aanmeldingen

De geïnteresseerden hebben zich op diverse manieren kunnen aanmelden voor de werkplaats.

- Door hun e-mailadres achter te laten in de online vragenlijst.
- Via de nieuwsbrief die gestuurd is naar alle inwoners die via de vragenlijst hebben aangegeven op de hoogte te willen blijven van het proces.
- Via een nieuwsbrief naar alle bewoners- en buurtverenigingen in Wassenaar.
- Via een nieuwsbrief naar de betrokken partners, zoals de woningcorporaties en de Klimaattafel.

In totaal waren er ongeveer 30 geïnteresseerden aanwezig. Via de online tool Mentimeter hebben we de aanwezigen gevraagd vanuit welke rol zij de avond zouden deelnemen. Er waren deze avond 22 inwoners, 3 organisaties en 3 medewerkers van de gemeente aanwezig.

Ook hebben we de aanwezigen gevraagd in welke buurt zij wonen/ondernemen. Hieruit is te zien dat de meeste buurten in Wassenaar vertegenwoordigd waren tijdens de avond. Een aantal buurten was afwezig of heeft deze vraag via Mentimeter niet ingevuld.

Doel van de werkplaats

Deze tweede bijeenkomst is een vervolg op werkplaats 1 waarbij meer buurtspecifieke informatie wordt gedeeld. Er wordt ingegaan op vragen als: Hoe zien we het tijdspad tot 2050 voor ons, hoe zorgen we ervoor dat iedereen mee wil en kan doen en wat betekenen de verschillende kenmerken per buurt voor de alternatieve warmteoplossing?

Presentaties

Na een terugblik op de eerste Werkplaats op 7 april 2021 is er door de gemeente Wassenaar een presentatie gegeven. Hierin is het volgende gepresenteerd:

- Buurt specifieke kenmerken van de 21 buurten in Wassenaar, zoals energielabels, gasverbruik, woningtypen en bouwjaar.
- Mogelijke clusterings in buurten: op basis van de kenmerken van de buurten zijn er mogelijke clusters gepresenteerd. Hiermee is inzicht gegeven in de mogelijke clusters die gemaakt kunnen worden bij de keuze voor warmtealternatieven.
- Inzicht in de kansen en dilemma's gekeken naar de verschillen en overeenkomsten tussen en binnen buurten.

Deelsessies

Groep A: Hoe ziet het proces er tot 2050 in hoofdlijnen uit in stappen/fasering?

Groep B: Hoe zorgen we ervoor dat iedereen mee gaat doen?

Groep C: Hoe gaan we om met de dilemma's en kansen uit de blik op de buurten?

Programma op hoofdlijnen:

19.30	Introductie en Mentimeter
19.45	Terugblik werkplaats #1
20.00	Blik op de verschillende buurten
20.15	In gesprek! In deelgroepen
21.00	Terugkoppeling per groep
21.15	Hoe blijft deze groep betrokken?
21.25	Vervolgproces en afsluiting
21.30	Verwacht einde

De presentatie van deze avond kunt u terugvinden op www.wassenaar.nl/wassenaar-aardgasvrij
De buurt specifieke kenmerken over uw buurt kunt u ook zien op www.wijkpaspoort.nl

Werkplaats 2: Groep A

“Hoe ziet het proces er tot 2050 in hoofdlijnen uit in stappen/fasering?”

Terugkoppeling van Groep A

De voorkeur van inwoners is om het proces in te richten op basis van drie onderdelen: wat, wanneer en hoe.

Wat en wanneer?

- In 2030 hebben we 55%* CO2-reductie bereikt ten opzichte van 1990.
- Uiterlijk** in 2050 is de gebouwde omgeving van Wassenaar CO2-neutraal.
- * De groep kiest liever voor het ambitieuze percentage van de EU dan voor het percentage uit de klimaatafspraken.
- ** De groep ziet 2050 als uiterste datum, waarbij de ambitie ‘zoveel eerder als mogelijk’ is.

De groep kiest liever voor termen rond CO2-reductie dan voor aardgasvrij. Aardgasvrij is een middel, CO2-reductie een doel.

Hoe?

FASE 1:

- Isoleren, ventileren en besparen.
- Lage temperatuur verwarming realiseren in woningen.
- Continu onderzoek naar kleinschalige collectieve en individuele oplossingen / warmtebronnen.
- Financieringsmogelijkheden en arrangementen uitwerken.

FASE 2:

- Oplossingen realiseren, inclusief bijpassende financiële arrangementen.
- Technische oplossingen in bestaande woningen.
- Nieuwbouw.
- Sloop / nieuwbouw.

Bij het realiseren van de oplossingen is het slim om gebruik te maken van natuurlijke momenten, zoals verbouwingen en verhuizingen. Het is belangrijk op die momenten woningeigenaren goed te informeren. Daarnaast is het nodig om periodiek alle technieken te herzien op technologische vooruitgang, innovaties, kosten etc. om de juiste oplossingen in beeld te hebben.

Via de tool Mentimeter hebben de toehoorders die in een andere deelgroep zaten aangegeven of zij nog zaken willen toevoegen aan de samenvatting van Groep A. Hierop zijn de volgende aanvullingen gekomen:

- Er moet samen met bewoners een visie worden geformuleerd.
- Deel successen!
- Wat kan de gemeente doen om transitie te faciliteren? Bijvoorbeeld eigenaren van gelijksoortige blokken bij elkaar brengen voor gezamenlijke verduurzamingsmaatregelen? Leren van ervaringen van de woningbouwverenigingen met hun grootschalige projecten.
- Niet nieuw bouwen = duurzaam an sich.
- Bedenk ook dat alle verbouwingen zelf een enorme CO2 footprint met zich mee brengen, dus neem dit mee en bekijk de CO₂ terugverdientijd.
- Wijkverenigingen wellicht actief betrekken om initiatieven van de grond te krijgen?
- Meer met, collectieve, voorbeeldprojecten vanuit de gemeente gaan werken.

Werkplaats 2: Groep B

“Hoe zorgen we ervoor dat iedereen mee kan en gaat doen?”

Terugkoppeling van Groep B

Hoe maken we Inwoners enthousiast om aan de slag te gaan met de eerste stappen?

1. Betrouwbare informatie delen over de mogelijkheden

Er is behoefte aan concrete en betrouwbare informatie over maatregelen die men nu al kan nemen. Dit is maatwerk. Het is een rol en taak van de gemeente en andere partners in de gemeente om inzicht te geven in betrouwbare maatregelen en daarbij behorend betrouwbare leveranciers.

Voorbeeld: Inzetten van energiebesparingscoaches. Zij kunnen op verzoek bij bewoners thuis een analyse maken van de mogelijkheden en hierin adviseren. Belangrijk hierbij is dat dit onafhankelijke adviseurs zijn: zowel professionals als lokale bewoners met voldoende kennis.

2. In gesprek met buurtgenoten: concrete voorbeelden

- Ga buurtgericht In gesprek.
- Delen van inspirerende voorbeelden uit Wassenaar.
- Zorg dat bewoners onderling elkaar inspireren en met elkaar in gesprek kunnen.

Voorbeeld: Er worden EnergyPartys georganiseerd vanuit Buurkracht: burens gaan met elkaar in gesprek over de mogelijkheden, uitwisselen van goede voorbeelden en ideeën, betrouwbare informatie, indicatie van de mate van besparing. Het moet toegankelijk, dichtbij en leuk zijn! Inspireer elkaar als burens en motiveer elkaar om ook aan de slag te gaan.

Voorbeeld: Periodiek een fysieke markt waar alle mogelijkheden en innovaties zichtbaar en voelbaar zijn.

Voorbeeld: Creëer een groep voorlopers die actief met goede voorbeelden hun burens willen motiveren.

Hoe betrekken we mensen die (nog) niet intrinsiek gemotiveerd zijn?

- Maak gebruik van bestaande netwerken, zoals de buurtvereniging.
- Artikelen in lokale media (Wassenaarse krant, social media).
- Video's met andere inwoners en voorbeelden.
- Zichtbare, goede voorbeelden in de diverse buurten (voorbeeldhuizen).

Hoe kunnen we bijhouden of voldoende mensen aanhaken?

- Een vragenlijst die elk jaar wordt uitgezet zodat de ontwikkeling gemonitord kan worden.
- Een vragenlijst via de subsidieverleners: als je een subsidie hebt ontvangen wil je wellicht wel jouw resultaten en ervaringen delen.

Via de tool Mentimeter hebben de toehoorders die in een andere deelgroep zaten aangegeven of zij nog zaken willen toevoegen aan de samenvatting van Groep B. Hierop zijn de volgende aanvullingen gekomen:

- Er moet een expliciet participatie proces komen.
- Gasvrij moet het doel blijven.
- We moeten rekening houden met nieuwe ontwikkelingen en hier ook over communiceren.
- Groot denken, met kleinschalige experimenten.
- Maak verduurzaming “hip”. Je koopt ook een nieuwe auto, huis moet ook met de tijd mee. Je woont er fijner door. Niet alleen focus op CO2 en geld, vooral ook gezondheid en comfort.
- De buurtverenigingen hebben als doel de belangen van de buurt te behartigen, NIET een verlengstuk van de politiek om mensen die niet willen van mening te laten veranderen.
- Openbare Informatie markt organiseren waar alles te voelen en te zien is!
- Koploper projecten introduceren met goede communicatiecampagne.

Werkplaats 2: Groep C

“Hoe gaan we om met de dilemma’s en kansen uit de blik op de buurten?”

Terugkoppeling van Groep C

Wat is een logische aanpak/clustering als we naar de kenmerken van de buurten kijken?

Clusteren op basis van homogeniteit van de bebouwing

In een homogene buurt zou voor de hele buurt dezelfde strategie/oplossing kunnen worden uitgerold, maar buurten die minder homogeen zijn, kunnen misschien beter in wat kleinere clusters worden opgedeeld. Bij een clustering is het belangrijkste dat de bebouwing homogeen is: dat is niet overal het geval.

Clusteren op basis van de meest praktische en goedkoopste oplossing

Wellicht is het mogelijk om te clusteren naar aanwezigheid van de meest praktische en goedkoopste oplossing: bijvoorbeeld alle gebouwen die het dichtst in de buurt van een geothermieput staan, vormen een cluster met die oplossing, omdat dit de kleinste investering vraagt.

We beginnen met de homogene buurten waarbij een alternatief op aardgas het minst kost. De buurten waar het aardgasvrij maken van de gebouwen het meest kost, zouden achteraan in de planning moeten komen in de hoop dat de investeringen in de toekomst minder worden.

Clusteren op basis van houding tov aardgasvrij

Wellicht is het mogelijk om de clusters in te delen in de bereidheid van pandeigenaren: draagvlak is namelijk een belangrijke voorwaarde om de doelstelling te behalen. Er kan dan gestart worden met buurten waar mensen enthousiast zijn om aan de slag te gaan.

Clustering op basis van waar de meeste duurzaamheidswinst behaald kan worden

Het levert meer op om huizen die nog helemaal niet duurzaam zijn te verduurzamen, dan om duurzame huizen naar 100% te brengen: de eerste stappen leveren de meeste reductie op.

Wat zijn logische stappen om te beginnen?

- Het doel is een CO₂-vrije gemeente in 2050. Dat is op verschillende manieren te bereiken.
- Certificaten om CO₂ te compenseren.
- Gasprijs verhogen, maar dit kan een probleem opleveren bij oudere woningen.
- Meer groen/bossen aanleggen om CO₂ op te nemen.

Via de tool Mentimeter hebben de toehoorders die in een andere deelgroep zaten aangegeven of zij nog zaken willen toevoegen aan de samenvatting van Groep C. Hierop zijn de volgende aanvullingen gekomen:

- Gebouwen kunnen energie positief zijn ook in Wassenaar.
- Doorsnijding van wijken beter richten op homogeniteit van de woningen.
- Huizen groeperen naar oplossingsaanpak.
- Voorbeelden van hoe de gemeente huiseigenaren tegemoed kan komen.
- Voor de villawijken is een individuele aanpak beter dan een wijkgerichte.
- Voorbeeldhuizen, maak het concreet.
- Met woningcorporaties in de prestatieafspraken tot resultaten komen. Met particuliere verhuurders / woningeigenaren per wijk een separaat traject volgen.
- Is buurt wel relevant, misschien bouwjaar of verbouwjaar.

Behoeftes aan:

- Betrouwbaar, onafhankelijk advies, ook bij een gezamenlijke oplossing: wat kan ik bijdragen?
- Goede voorbeelden van andere bewoners.
- Informatie over mogelijkheden (met name bij oude huizen).
- Duidelijke informatie over welke kant de gemeente op gaat: aan welke oplossingsrichtingen wordt gedacht?

Werkplaats 2: Vervolgproces

De rol van de aanwezige inwoners bij het vervolgproces

Alle aanwezige deelnemers geven aan dat zij willen dat deze groep een rol blijft spelen tijdens het vervolg van het proces. Wanneer gevraagd wordt **welke rol** men voor deze groep of voor zichzelf ziet worden de volgende rollen genoemd:

- Ik wil dat bewoners mede beslissingsrecht krijgen.
- Toetsen van de visie of strategie.
- Klankbordgroep.
- Schriftelijk commentaar leveren op voorstellen.
- Adviseur.
- Ik zoek steun van de gemeente voor het verkennen van de groengas-droom voor Maaldrift.
- Ambassadeur.
- Promotor in de wijk.
- Vertegenwoordiger van mijn buurtvereniging.
- Mee blijven denken zoals nu.
- Verduurzamen van mijn eigen woning.
- Kennis delen.
- Ideeën en gedachten uitwisselen.

Als laatst is gevraagd **wat er nodig is** om deze rol uit te kunnen voeren.

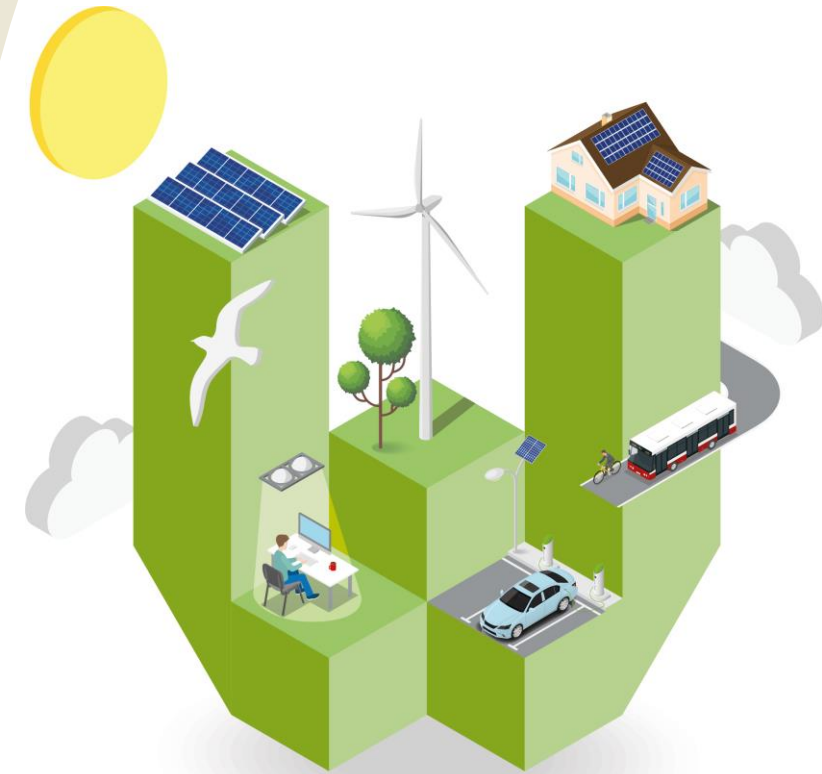
De volgende ideeën zijn hiervoor aangedragen:

- Een gedefinieerd participatieproces en helder stappenplan.
- Een duidelijke regierol van de gemeente.
- Meedenksessies / live-bijeenkomsten zodra dit weer kan.
- Informatie blijven verstrekken en uitwisselen op een laagdrempelige manier.
- Actieve en enthousiasmerende houding van de gemeente.
- Een overzicht van mogelijkheden voor specifieke woningen in de buurt zodat mensen met hetzelfde probleem elkaar kunnen vinden.
- Laten zien wat er met onze inbreng wordt gedaan.
- Openheid, informatie(platform), bijeenkomsten, inspraakmomenten.
- Goede voorbeelden duidelijk communiceren.
- Persoonlijk contact leggen.
- Opties voorleggen voordat beslissingen zijn genomen om advies.
- Whatsappgroepje om onderling kennis te delen.
- Updates per e-mail aan de groep die betrokken wil blijven.

Deel 3:

Terugkoppeling en feedbackronde

Juni 2021

Terugkoppeling en feedback

Na de online vragenlijst en de twee online werkplaatsen heeft de gemeente alle opgehaalde informatie, ideeën en meningen vertaald naar een samenvatting. Hierin staan de belangrijkste opbrengsten van het participatieproces. Op basis van alle input is er ook een route op hoofdlijnen ontwikkeld. In deze route is te lezen wat de eerste stappen zijn tot 2030 en wat er verder moet worden uitgezocht om te komen tot oplossingen voor 2050.

Reageren op de samenvatting en de eerste route

De inwoners van Wassenaar hebben in juni 2021 de mogelijkheid gekregen om de samenvatting en route in te zien en hierop te reageren. De inwoners zijn op de volgende manieren hiervoor uitgenodigd:

- Een dubbele pagina met samenvatting en route in de Wassenaarse krant van 12 juni 2021.
- De samenvatting en route is te lezen op de website wassenaar.nl/wassenaar-aardgasvrij.
- Via een video waarin de wethouder duurzaamheid dhr. Bloemendaal oproept mee te doen.
- Via een nieuwsbrief naar alle betrokkenen tot nu toe (inclusief buurt- en wijkverenigingen).
- Via de social media kanalen van de gemeente.

De inwoners hebben de volgende vragen beantwoord over het proces en de samenvatting:

- Heeft u al eerder meegedacht over de transitievisie warmte?
- Wat vindt u van de manier waarop u betrokken bent tijdens dit proces?
- Herkent u de uitkomsten van het proces in de hoofdlijnen die op het informatieblad beschreven staan?
- Geeft deze samenvatting voldoende informatie om de komende jaren verder met elkaar aan de slag te gaan?
- Wilt u in het vervolg een actieve rol spelen bij de stappen die we nog gaan zetten naar een CO₂-neutrale gemeente?

Meer informatie over de stappen per buurt

De overstap op duurzame warmte zal buurtgericht worden aangepakt. Allereerst werken we nu aan een visie voor de gehele gemeente. Maar vanaf 2022 gaan we in elk buurt op zoek naar de mogelijkheden. Om inwoners te informeren over de eerste plannen per buurt en waar inwoners de aankomende jaren zelf mee aan de slag kunnen gaan, is er een digitale kaart geplaatst op de website www.wassenaar.nl/wassenaar-aardgasvrij.

Op de volgende pagina leest u de resultaten van de feedbackronde.

In totaal hebben 149 Wassenaarders op de samenvatting en het participatieproces gereflecteerd.

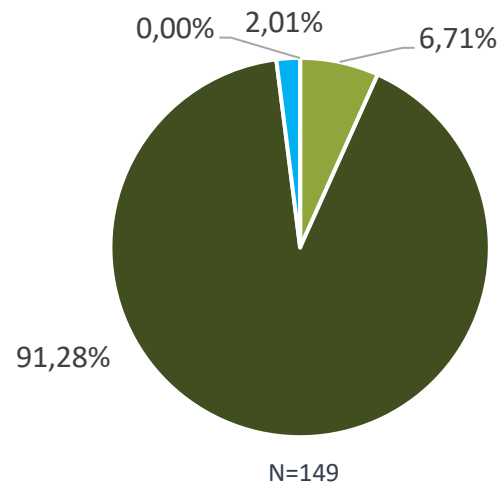
- Wassenaar Centrum
 - De Plas
 - De Plas Noord
 - De Drijf
- Wassenaar Noord
 - Zijlwatering en haven
 - Groot Deijersoord en Ter Weer
 - Weteringspark
 - Oostdorp
- Wassenaar buitengebied
 - Meijndel
 - Eikenhorst
 - Raaphorst en poldergebied (incl. Maaldr.
 - Dunreil en Wassenaarse Slag
- Breder uitgelegde wijken
 - De Plas Zuid
 - Rijksdorp met De Pan
 - Drie Papegassen
 - Oud-Clingendaal
 - ... 4 more
- Kerkehout en Klingbosch

Terugkoppeling en feedback

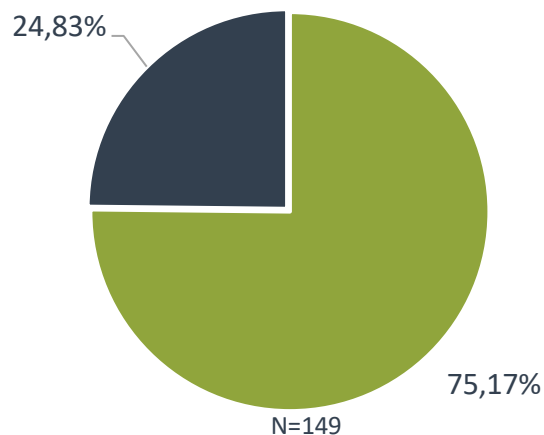
Bent u eigenaar of huurder van een woning/pand in Wassenaar?

- Ik woon in een huurwoning
- Ik ben eigenaar van een koopwoning
- Ik ben pandeigenaar en verhuur dit pand/deze panden
- Ik ben pandeigenaar en huisvest mijn onderneming

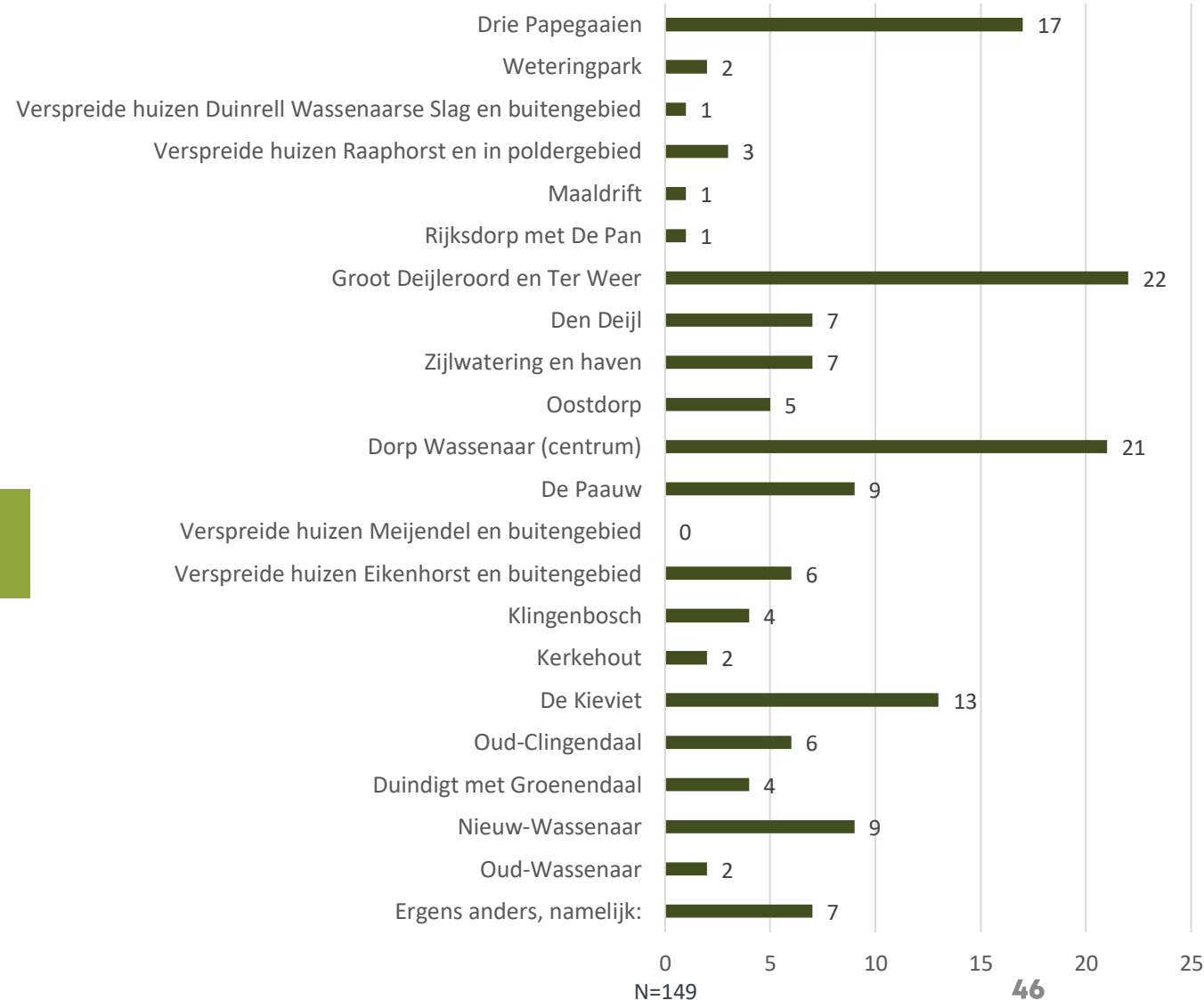

Heeft u al eerder megedacht over de transitievisie warmte (met de vragenlijst of werkplaatsen)?

- Ja
- Nee

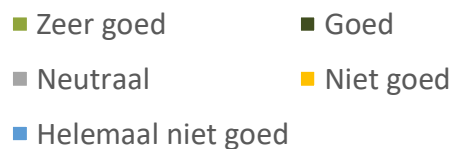
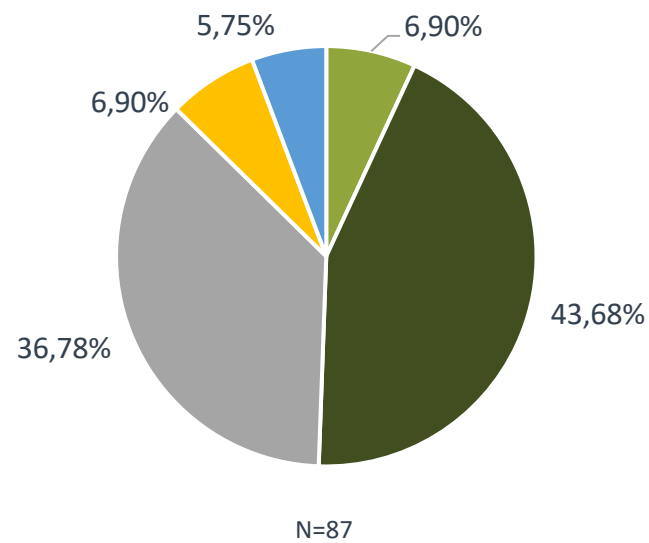
In welke buurt binnen de gemeente Wassenaar woont u of werkt u?

Ik heb al eerder meegedacht

De volgende vragen zijn gesteld aan de inwoners die hebben aangegeven al eerder te hebben meegedacht over de transitievisie warmte, bijvoorbeeld door de vragenlijst in te vullen of deel te nemen aan de online werkplaatsen.

Wat vindt u van de manier waarop u betrokken bent tijdens dit proces?

Toelichting:

50% - Goed/Zeer goed

- Er is veel en duidelijke informatie gegeven via verschillende media.
- Inwoners hebben op verschillende manieren kunnen meedenken.
- Inwoners hebben de kans gekregen hun mening te geven, maar het is nog onduidelijk wat de gemeente er mee gaat doen.
- Het was goed maar het mag concreter: het tijdsplan maar ook wat er van inwoners wordt verwacht.
- Meer inzicht in het handelingsperspectief voor de aankomende jaren is gewenst.

37% - Neutraal

- Het voelt als iets / een proces dat wordt opgedrongen. Je moet erin mee of je wilt of niet, terwijl er nog zoveel onduidelijk is m.b.t. klimaatverandering en de energietransitie.
- Er zijn weinig alternatieven.
- Ik kan daar nu nog geen antwoord op geven: dat hangt er vanaf of er daadwerkelijk iets gedaan gaat worden met de inbreng van inwoners.
- Ik zie nog geen oplossing die voor mij aantrekkelijk is betaalbaar is.
- Het is voor mij niet concreet genoeg: ik mis exacte handelwijzen.
- Ik ben geen voorstander van aardgasvrij in 2050.
- Er is in de bijeenkomsten besproken dat de doelstelling CO₂-neutraal zou moeten zijn in plaats van aardgasvrij, maar nu zie ik toch aardgasvrij terugkomen: dat geeft geen vertrouwen of er echt naar inwoners wordt geluisterd.

13% - Niet goed / Helemaal niet goed

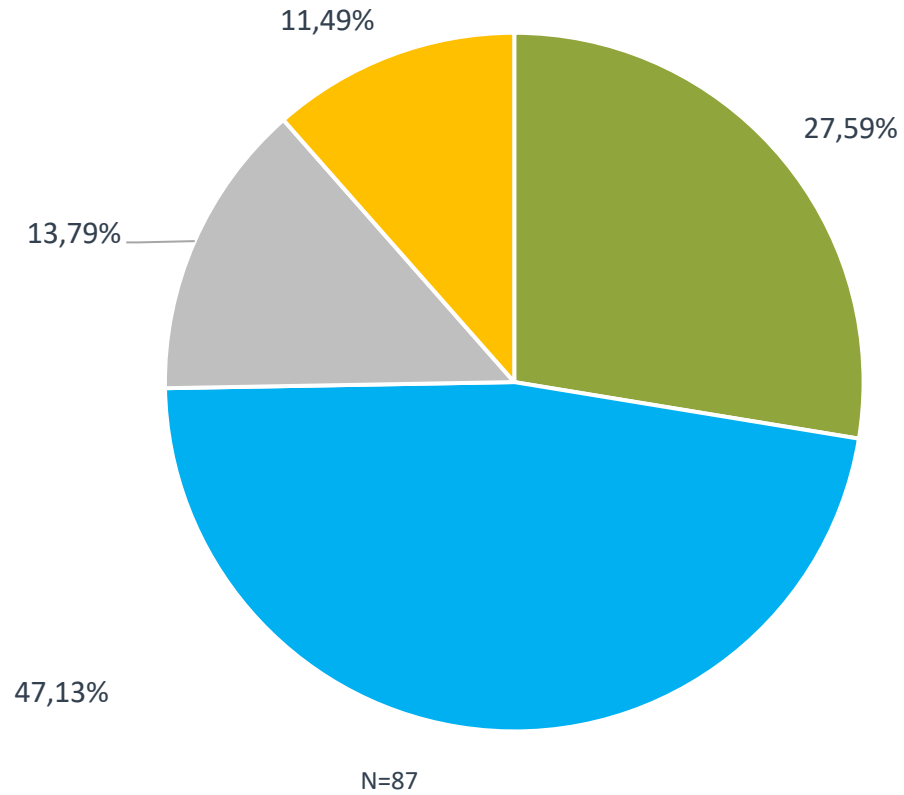
- Het is geen open podium voor participatie en discussie maar een op voorhand bedachte werkwijze.
- De vragen die gesteld werden leken soms erg sturend.
- Fysieke bijeenkomsten in kleine groepen zouden meer opleveren.
- Er is geen enkele toelichting hoeveel kosten de gemeente wil maken en hoeveel kosten de gemeente denkt af te wentelen op de inwoners.
- Het is een gedwongen manier die van bovenaf opgelegd is.
- Het is te vrijblijvend. Er is ook door alle buurt energie teams unaniem aan de raad gevraagd om niet te worden geïnformeerd maar om zelf mee te schrijven aan de transitievisie warmte. Ik zie dat in de communicatie bv de krant 11 juni nog niet terug.

Ik heb al eerder meegedacht

De volgende vragen zijn gesteld aan de inwoners die hebben aangegeven al eerder te hebben meegedacht over de transitievisie warmte, bijvoorbeeld door de vragenlijst in te vullen of deel te nemen aan de online werkplaatsen.

Herkent u de uitkomsten van het proces in de hoofdlijnen die op het informatieblad beschreven staan?

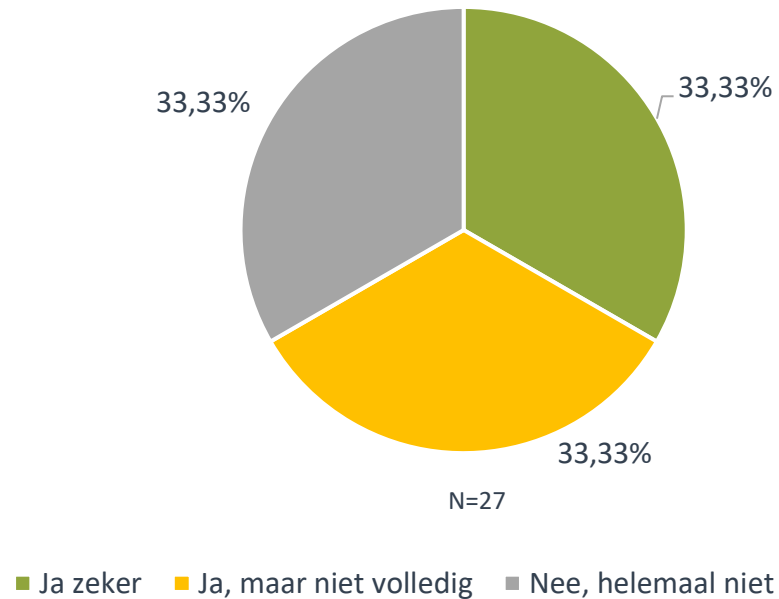
- Ik zie de uitkomsten van het proces goed terug
- Ik zie de uitkomsten deels terug
- Ik zie de uitkomsten weinig terug
- Ik zie de uitkomsten onvoldoende terug

Ik denk voor het eerst mee

De volgende vragen zijn gesteld aan de inwoners die hebben aangegeven nog niet eerder te hebben meegedacht over de transitievisie warmte en dus niet hebben deelgenomen aan de vragenlijst of online werkplaatsen maar wel de samenvatting hebben gelezen. .

Kunt u zich vinden in de hoofdlijnen die in samenvatting beschreven staan?

Toelichting:

Ja zeker

- Ik ben het eens met de stappen, maar in huizen buiten centrum is dit niet eenvoudig te verwezenlijken.

Ja, maar niet volledig

- Dat we gaan isoleren is goed. Maar de uiteindelijke oplossing, zoals een warmtepomp, zie ik nu niet zitten: er is veel elektra nodig, er zijn veel storingen en vraagt veel onderhoud.
- Aardgasvrij lijkt mij nog geen zekerheid gezien alle ontwikkelingen en onderzoeken.
- Wat gebeurt als het alternatief of de combinatie van alternatieven niet aan de uitgangspunten voldoen? M.a.w. wat wordt de terugvalpositie?
- Als het zo zou moeten gaan als dat de verduurzaming van mijn woning, dan hoeft het voor mij niet. De zonnepanelen leveren niet wat ik had verwacht, de afwerking is beneden pijl, ramen en ventilatieroosters zijn niet goed afsluitbaar en de woningbouwvereniging doet hier niets aan.

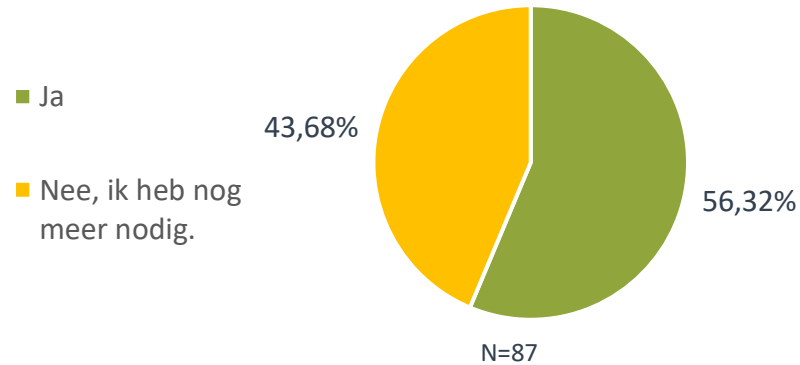
Nee, helemaal niet

- Zorg dat elk huis goed geïsoleerd is dat is al een hele stap op het klimaat en ga dan pas werken aan een alternatieve energiebron.
- Ik wil niet van het aardgas af: er wordt veel geld uitgegeven voor te weinig reductie. Aardgas is een prima, schone bron.
- Volkomen onzinnig hoe we in Nederland omgaan met 'van het gas af'. Het is een zeer dure en inefficiënte oplossing die weinig tot niet bijdraagt aan klimaatverandering. Andere oplossingen zoals isoleren e.d. zijn duurzamer en goedkoper.
- Niet alle opties worden besproken, denk aan kernenergie en groen gas. Maar ook het opslaan van CO₂ in de Noordzee. Zolang we niet naar alle opties durven kijken zie ik het niet zitten.

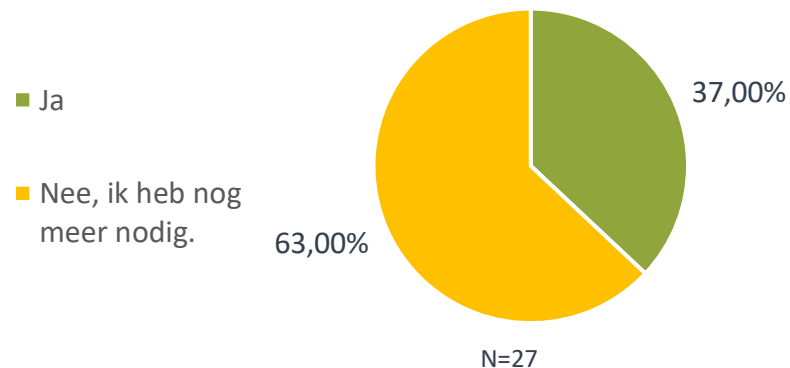
Informatie om aan de slag te gaan

Geeft deze samenvatting voldoende informatie om de komende jaren verder met elkaar aan de slag te gaan?

Inwoners die al eerder meedachten met de vragenlijst of werkplaatsen

Inwoners die nog niet eerder hebben meegedacht

Dit hebben inwoners nog nodig om aan de slag te gaan:

- Concrete acties en stappen die de gemeente gaat nemen en die inwoners moeten nemen, duidelijk op 1 A4. Inclusief een handelingsperspectief met concreet stappenplan wat voor iedereen toegankelijk en begrijpelijk is.
- Meer concrete informatie over:
 - De doelstelling moet helderder en de visie moet een brede basis krijgen.
 - Doelstelling en visie moeten helder zijn voordat we met de implementatie starten.
 - Planning: wanneer gaat er in elke wijk iets gebeuren?
 - Wat gaat er nu precies gebeuren?
 - Welke mogelijkheden zijn er voor specifieke woningen: welke maatregelen kan ik nemen?
 - De kaders van de transitievisie warmte.
- Meer onderzoek naar andere technische mogelijkheden zoals waterstof en kernenergie en duidelijkheid over de uitkomsten hiervan. De mogelijke oplossingen moeten fundamenteeler worden bestudeerd en doorgerekend.
- Inzicht in de kosten voor de bewoners, zowel qua investering als maandelijkse kosten.
- Meer inspraak van inwoners op verschillende niveaus en duidelijkheid over waar, wanneer en waarover men kan meepraten.
- Advies over welke keuzes passen bij mijn huis: er zijn veel verschillende woningen die vragen om maatwerk.
- Een objectieve onderbouwing van de noodzaak om onze beperkte middelen hieraan uit te geven.
- Een plan hoe we verstandig omgaan met de uitdagingen. Hier wordt teveel gestuurd op de gewenste uitkomst.
- Goede samenwerking tussen gemeenten is van belang: we kunnen de klimaatcrisis niet alleen aanpakken.
- Duidelijkheid over wat de uitvoering van alternatieven betekent voor inwoners en bedrijven.
- Antwoorden op concrete vragen zoals kosten, wat als de cv aan vervanging toe is, etc.
- Ik ben benieuwd naar al lopende nieuwbouwprojecten en zie graag terug wat we hiervan leren.
- Ik wil weten wat ik dit mij oplevert: ik wil zelf kunnen beslissen over mijn eigen huis.

